

ИСПАНСКИЯТ ФАШИЗЪМ (1931 – 1936 г.)

ДРАГОМИР ДРАГАНОВ

Драгомир Драганов. ИСПАНСКИЯ ФАШИЗМ (1931 – 1936 гг.)

Студия разглежда проблемите на зародиш и еволюция на испанския фашизъм в първата половина на 30-те години. Проследяват се взаимоотношенията на фашистките групи с другите правителствени сили в Испания, тяхната роля и място в политическия спектър на страната. Направена е опитка да се намери мястото на испанския фашизъм сред другите сродни движения в Европа. В това време авторът доказва, че испанският фашизъм не е само "имитационно движение", тъй като специфика на развитието на Испания в XX век изисква да се постави ударение в своята идеологическа и политическа дейност главно на националните елементи.

Dragomir Dragandov. THE SPANISH FASCISM (1931 – 1936)

The study examines the problems of the emerging and evolution of the Spanish fascism in the first half of the 30s. The author follows the relations between the fascist groups and the other forces in Spain, their role and place in the political spectrum of the country. An endeavour is made to find the place of the Spanish fascism among other similar movements in Europe. In the same time the author proves that the Spanish fascism is not just an "imitational movement" because the specificity of development of Spain in the 20th century forces it to stress mainly on the national elements in its ideological and political activity.

Първите си крачки в Испания фашизмът прави в началото на 30-те години на нашия век.

Причините за тази закъсняла в сравнение с Германия и Италия поява са свързани с особеностите на общественото-политическото развитие и с идеята атмосфера, създадена още в края на XIX век и доминираща в духовния живот на страната в следващите над повече от три десетилетия.

Испания прекрива двадесетия век в почти шоково състояние след поражението във войната ѝ със САЩ през 1898 г. То се превръща в поредната, но може би най-ярка проява на традиционното ѝ неуважение към изискването "да върви в крак с историята"¹ и има впечатляващо въздействие върху по-сетнешната съдба на страната. Ражда се "поколение на 98-та". И макар че с

него са свързани предимно имената на интелектуалци — философи като Мигел де Унамуно. И Хосе Ортега и Гасет, писатели като Пио Бароха, поети като Антонио Мачадо и т. н., "духът на 98-а" влияе върху мислите и настроенията на цялото общество. Постепенно от констатациите "какво не е Испания" се преминава към въпроса "какво трябва да бъде", за да кристализира в последна сметка общото убеждение за необходимостта от "национално възрождане" след "националната катастрофа".

Решението Испания да запази неутралитет в Първата световна война до голяма степен улеснява изпълнението на тази задача в икономическата област. В годините на войната и в десетилетието след нея страната отбелязва стабилен ръст на производството и в селското стопанство, и особено в промишлеността². Промени настъпват и в структурата на испанското общество, най-съществени от които са свързани с нарастването на индустриалната работническа класа и с укрепването на позициите на промишлената буржоазия, най-вече в Каталония и Баския³.

В Испания обаче съществува и още една "традиция", точно уловена от Пол Престън — икономическата модернизация да не съвпада по време с политическата⁴. Вярно е, че Алфонсо XIII, който заема престола през 1902 г., се опитва да играе ролята на "просветен монарх", реагиращ на повелите на времето. Но също толкова вярно е, че неговите реакции са по-скоро с козметичен обхват, без да засягат интересите и властта на старата земевладелска и банкерска аристокрация. В резултат "националното възрождане" в политическата област остава в двете десетилетия след катастрофата от 1898 г. предимно в сферата на идеите, а на опита да бъде пренесено и в тази на практика монархията отговаря с диктатурата на генерал Мигел Примо де Ривера, установена през 1923 г.

В следващите седем години, до падането си през януари 1930, генерал Примо де Ривера успява да изостри отношенията на управляващата върхушка с почти всички слоеве и групи на испанското общество. Работническата класа губи повече от придобивките, извоювани през кризисните 1917—1923 години, особено след опита за въвеждане през 1926 г. на корпоративната система. Селските маси продължават да са почти изцяло зависими от едрите латифундисти. Със специален декрет за "единството на нацията" се въвеждат строги санкции, включително и смъртна присъда, за "националистическа" и "сепаратистична" пропаганда. След интернирането на Мигел де Унамуно на остров Фуертевентура през 1924 г. се задълбочава и конфликтът между диктатурата и интелигенцията. През 1926 г. поредният кралски декрет, променящ механизма на производството в по-горен чин на артилерийските офицери, възбужда и недоволството на значителна част от армията, най-ярък израз на което стават няколко неуспешни опита за преврат под ръководството или с участието на военните⁵.

Протекционистската политика на Примо де Ривера и високите темпове на промишлено развитие в условията на благоприятната световна икономическа конюнктура, в резултат на което укрепват позициите на буржоазията, води, от друга страна, до постепенното изостряне на отношенията и между монархистите, представляващи предимно интересите на земевладелската аристокрация, и диктатурата. А доколкото пък прорепубликанските политически

кръгове виждат в нея най-вече опит за съхраняване на монархията, срещу диктатора-генерал се създава наистина широк, макар и разнороден и разнопосочен опозиционен фронт⁶. На 28 януари 1930 г. Примо де Ривера се отказва от поста председател на правителството, оставяйки страната фактически на кръстопът и в политическо, и в икономическо отношение. След краткотрайното управление на други двама военни (генерал Беренгер и адмирал Аснар), белязано от поредния неуспешен опит за военен преврат, в търсенето на надежди за спасение, монархията решава да предложи провеждането на общински избори (само две седмици след идването си на власт Примо де Ривера разпуска изборните общински съвети и създава нови, начело на които назначава предимно военни). Този път испанците остават верни на другата своя традиция — импровизацията, при която важното е да се започне, а не как ще свърши.

Датата 12 април 1931 г. остава в съвременната история на Испания не толкова като изборна победа на републиканците — по брой на общинските съветници монархистите не им отстъпват, колкото като морален триумф на антимонархическите сили. Впрочем така я тълкува и самият Алфонсо XIII, който на 14 април напуска страната, за да не ѝ "пречи" чрез избори за Учредително събрание свободно да изрази предпочитанията си към републиканската или монархическата форма на управление⁸.

Още на 15 април обаче новосъздаденото Временно правителство публикува своята програма, с която републиканците правят много сериозна заявка за победа в бъдещите избори на Учредителните кортеси. Основните положения на "Правния статут на правителството" включват: търсене на отговорност за разтурването на парламента през 1923 г. и за последвалите нарушения на конституционните норми; признаване на личните и обществените свободи и правата на гражданите; защита на частната собственост и т. н.⁹ В подобен дух са и следващите му декрети — сваляне на възрастовия изборителен ценз от 25 до 23 години, еднокамарен парламент, възстановяване на 8-часовия работен ден, обещание за провеждане на аграрна реформа. Резултатите не закъсняват: на 28 юни 1931 г. републиканските партии печелят абсолютното мнозинство — над 370 от общо 469-те депутатски места. На 14 юли Учредителните кортеси са открити и незабавно пристъпват към изпълнението на основната си задача — изработването на новата конституция. След неколкомесечни и понякога доста бурни дебати на 9 декември 1931 г. основният закон на Втората република (Първата — през 1873—1874 г. — просъществува само 11 месеца) влиза в сила. Испания става "демократична република на трудещите се от всички класи, изградена на основите на свободата и справедливостта". В рамките на "неразделната държава" се признава правото на автономия на исторически оформилите се области. Допуска се намеса на държавата в "развитието и координацията" на производството в интерес на "националната икономика", както и възможността за "принудителна експроприация" на собствеността "в името на социалната полза". Църквата се отделя от държавата¹⁰.

Следващите две години до парламентарните избори през ноември 1933 г. по сполучливото определение на Реймънд Кар¹¹ са времето на "новия курс" на републиканските правителства, оглавявани последователно от Мануел

Асая, Алехандро Лерус и Диего Мартинес Баррио. Последователно са приети закони за разпускане на ордена на йезуитите и национализация на имуществото му; за развод и граждански брак; за правовото положение на трудещите се; за профсъюзите; за аграрна реформа; за автономен статут на Каталония; за религиозните конгрегации и т. н.¹² В резултат на активната реформаторска дейност Испания се превръща, поне от законодателна гледна точка, в една от най-демократичните парламентарни републики на стария континент.

Но в "новия курс" на републиканските правителства има и немалка доза хаотичност или поне недостатъчно премерени крачки. Хуан Линц, един от най-сериозните изследователи на политическата история на съвременна Испания, твърди, че до голяма степен това се дължи и на факта, че в сравнение с другите европейски демократични републики, "политическата класа (на Втората република — б. м., Д. Д.) се състоеше от нови хора с недостатъчен политически и административен опит"¹³. Така или иначе "новият курс" поражда опасения или предизвиква недоволство и отясяно, и отляво. Според Мигел Артола онази част от буржоазията, която при диктатурата на Primo de Rivera подкрепя борбата за демократизиране на страната, в същото време е категорично против то да става за сметка на промени в социалната система. От друга страна, сред пролетариата и радетелите за автономия в Каталония, Баския и други области, "новият курс" предизвиква "равностойно разочарование, доколкото работническите маси олицетворяваха в разсъжденията си Република с радикални обществени промени, а националистическите елементи — с по-голяма независимост спрямо централната власт"¹⁴.

Или, както се вижда, изходните позиции и гледните точки се различават съществено, нерядко достигайки до диаметралната си противоположност. Оценките обаче за насоките и резултатите от дейността на републиканските правителства през 1931 — 1933 г. в последна сметка съвпадат, още повече, че Хосе Ортега и Гасет предлага и възможно най-кратката и безконфликтна формула за подобно съвпадение: "Не е това". От тази констатация тръгват и първите фашистки групи в Испания.

Литературата, която третира и темата за испанския фашизъм, не е малко. Веднага обаче трябва да се направи уговорката, че изследванията, центрирани върху годините на Втората република (1931 — 1936), едва ли не се броят на пръсти. Преобладаващата част от историописците, макар и по различни съображения и от различни изходни позиции, градят научните си дирения върху концепцията за пряката приемственост между идеите на испанския фашизъм и франкистката държава, изградена в резултат от победата на десните сили в гражданската война от 1936 — 1939 г. И доколкото научният интерес към четиредесетгодишната франкистка диктатура определено доминира, испанският фашизъм обикновено остава в сянката ѝ. Един от резултатите е, че макар и да звучи парадоксално, между финалните заключения и констатации например на марксистката и франкистката историография се установява пълно сходство, изразено във формулата: франкизъм-фашизъм¹⁵.

Извън съмнение е, че подобно сходство е удобно и за двете страни. Обявявайки франкизма за фашистки режим, а испанският фашизъм — за негов не само духовен баща, до смъртта на Франсиско Франко (1975 г.) авторите марксистки вещаят, че в качеството му на исторически анахронизъм той неизбеж-

но ще падне под ударите на набиращите смелост и мощ антифашистки сили. Но това е по-малката беда. Веднъж избрали знака за равенство, тези автори са принудени да причислят към фашистките групи и всички онези партии, които след 1936 г. също участват във франкисткия режим. Така във фашизма се вкарват, или — с надеждата да изглежда "по-малко" ангажиращо — се обявяват за фашизирани (или пък профашистки), не само монархистите от Испанското обновление и Традиционалистката общност, но дори и Испанската конфедерация на автономните десни партии¹⁶. А колкото по-силен е врагът, толкова по-големи са заслугите на левизата в Испания, естествено начело с Комунистическата партия, за организирането на съпротивата срещу него, толкова по-късогледски политически са и съюзниците на комунистите, които се колебаят да се включат незабавно в тази борба и т. н.

Колкото до историците — фалангисти, мотивите им да отъждествяват фашизма с франкизма са още по-лесно обясними: така "новата държава", създадена от Франко, е не толкова или не само плод на насилственото сваляне на законното правителство, но и отговор и реализация на възжеленията и борбата на част от испанското общество в годините на Втората република¹⁷.

От втората група автори — онези, които дистанцират фашизма от франкисткия режим, на първо място трябва да се споменат фалангистите — "дисиденти". Най-кратко тяхната основна теза е, че Франко е предал идеалите, завещани от Хосе Антонио Primo де Ривера — всепризнатият теоретик и ръководител на испанския фашизъм¹⁸.

Единственото изследване, посветено конкретно на проблемите на фашизма в годините на Втората република (до 1936 г.), е това на Хавиер Хименес Кампо¹⁹. Достойнствата му са във внушителната документална база, на която е изградено, в опита да синтезира модела на фашистко движение, с който да сравнява испанските групи, в желанието да се поставят на точното им място със съответния етикет (Ледесма Рамос като идеолог на "революцията срещу буржоазията", Онесимо Редондо — на "революцията без буржоазията" и Хосе Антонио Primo де Ривера — на "революцията на буржоазията"). Но увлечен като че ли в тази класификация, базираща се при това само на универсални понятия, Хименес Кампо като че ли изпуска от погледа си националните специфики на испанския фашизъм или — най-често — ги обявява за чиста демагогия.

Нещата очевидно не са толкова прости. Вековната изолационност на Испания от политическите процеси в стария континент, икономическата изостаналост на страната — през 30-те години на дневен ред продължават да стоят задачи и на буржоазнодемократичната революция, липсата на такъв мощен катализатор на политическата енергия, ролята на който изиграва за останалите европейски държави с фашистки движения Първата световна война, непроменената структура на традиционните десни сили — всичко това не може да не постави силен национален отпечатък върху испанския фашизъм.

Целта на настоящата работа е да се направи опит за изследване на условията, в които испанският фашизъм се появява и изгражда идеологически и организационно, на етапите в развитието му през 1931 — 1936 г. и на тази основа да се очертаят разграничителните линии между фашизма и франкизма. Авторът се е постарал да привлече всички достъпни документални материали

ли — от произведенията на Хосе Антонио Примо де Ривера, Рамиро Ледесма Рамос и Онесимо Редондо²⁰ до приложенията с документи към монографичните и мемоарните издания²¹ — една добра и полезна издателска традиция в Испания. От значителна полза при работата върху темата бяха и неостаряващото изследване на Стенли Пейн²² върху испанския фашизъм и монографията на Шийла Елууд²³ — и двете изградени не само върху солидна документална основа, но и върху интервюта на авторите им с бивши дейци на Испанската фаланга.

Доколкото настоящето изследване е първото в българската историческа литература, посветено на тази тема, авторът се надява да допринесе за запълване, макар и частично, на едно от многото бели полета в родните изследвания по съвременната обща история.

1. ХУНТИТЕ ЗА НАЦИОНАЛ-СИНДИКАЛИСТКО НАСТЪПЛЕНИЕ

Първата група или кръг от съмишленици на фашизма в Испания се заражда в навечерието на общинските избори от 1931 г. около личността на Рамиро Ледесма Рамос. През февруари той създава своя "Политически манифест: Завоюването на държавата", а на 14 март се появява първият брой на вестник със същото заглавие.

"Пощенски чиновник" — обикновено с това авторите-марксистки, а и не само те, започват и завършват характеристиката на Ледесма Рамос²⁴. В конкретния случай обаче традиционната асоциация с "ограничена душа" не отговаря на истината. През 1926 г. Ледесма Рамос се записва да следва едновременно философия и математика в Мадридския университет, но интересът му към "точната" наука постепенно отслабва и четири години по-късно той се дипломира по философия. Още от 1928 г. сътрудничи на основаното от Ернесто Хименес Кабалеро, един от "духовните предтечи" на испанския фашизъм, издание "Литературен вестник", а след това получава покана да пише и за "Списание на Запада", ръководено от Хосе Ортега и Гасет²⁵.

Доста скоро и любовта му към философията отстъпва пред новата му страст — политиката. "Днес, започва неговият "Политически манифест", една компактна група от млади испанци се готви да се намеси активно и ефективно в политическата дейност. Единственото, което ни движи, е благородното ни и постоянно безпокойство за жизнените проблеми на страната"²⁶.

Групата наистина е "компактна" — единадесет не особено имотни младежи на възраст около 25 години. Въпросът със средствата за съществуването ѝ е много сериозен и вероятно това също дава отражение върху идеите, прокламирани в "Манифеста", където патетиката определено доминира над ясното политическо самоопределяне. "Испания — испанската държава и народ — живеят от почти три века в постоянно бягство от самите себе си, изменяйки на особените качества, които са им присъщи, както и на тяхното съществуване, в едно самоубийствено себеотричане, толкова сериозно, че ги поставя на самия праг на историческото разпадане."²⁷

Какво противопоставя на тази апокалиптична картина "Политическият манифест" на групата на Ледесма Рамос? В 17-те точки на програмата ѝ и в обясненията към тях са вложени четири основни идеи:

1. Изграждане на единна и силна държава, на която да принадлежи цялата власт. Политически свободи само в рамките на държавата, не над нея или против нея.

За да се превърне Испания в такава единна и силна държава и да се възроди като "международна сила", е необходимо да се утвърждават "испанските ценности", а нейната култура да получи "имперско разпространение".

2. "Синдикално структуриране на икономиката. Обективна икономическа политика. Издигане ролята на труда. Експроприация на земевладелците", както национализирания земи се предават на "автономните общини" и на "селски синдикални общности".

Тези мерки произтичат от констатацията, че "либералната държава се оказва беззащитна" пред създадените от "индустриалната икономика в последните сто години" социални несправедливости. Чрез "синдикалното структуриране" "новата държава... ще спаси индустриалната ефикасност, разрушавайки обаче съществуващото днес нездраво господство от всякакъв тип". "Новата държава не може да остави икономиката си на обикновените пактове и споразумения, които икономическите сили сключват помежду си. Синдикализацията на икономическите сили ще бъде задължителна и подчинена във всеки един момент на висшите цели на държавата. Държавата постоянно ще организира и гарантира производството".

3. Категорично разграничаване от марксизма, макар и с признаване на заслугите му за създаването на "първото ясно виждане за характера на нашата индустриална и техническа цивилизация". "Ние ще се борим срещу ограниченията на материалистическия марксизъм и трябва да го преодолеем, но не без да му отдадем почестите на изчерпан предшественик, загинал в първите схватки... Радикалното теоретично и практическо преодоляване на марксизма е императив на нашата епоха. На комунистическото общество и държава ние противопоставяме йерархическите стойности, националната идея и икономическата ефикасност."

4. "Крайно революционно действие до постигането на триумфа на новата държава в Испания. Методи на директно въздействие върху старата държава и върху старите социално-политически групи на стария режим."

Към "новата държава" — по нови организационни пътища: "Раждаме се с лице към революционната ефикасност. Поради това търсим не гласове, а смели и достойни малцинства. Търсим групи от млади привърженици, без лицемерно отношение към пушката и към военната дисциплина". "Младите привърженици" — в "Манифеста" изрично е указано: между 18 и 45-годишни, ще се организират в групи от два типа — "синдикални десетки", в които влизат само хора от една и съща "синдикална корпорация", и "политически петорки."²⁸

"Не сме фашисти", твърди още през 1930 г. Ледесма Рамос²⁹ и "Политическият манифест" не опровергава, поне на пръв поглед, подобно твърдение. Нещо повече, на 6 юни 1931 г. в брой 13 на "Завоюването на държавата" се появява едно наистина курioзно съчетание от "лозунги":

"Да живее новият свят!

Да живее фашистка Италия!

Да живее съветска Русия!

Да живее Германия на Хитлер!
Да живее Испания, която ще направим!
Долу буржоазните и парламентарни демокрации!"³⁰

През 1935 г. обаче в книгата си "Фашизъм в Испания?" Ледесма Рамос вече е на друго мнение: "На 14 март 1931 г., точно един месец преди провъзгласяването на републиката, в Мадрид започна да излиза един политически ежеседмичник, "Завоюването на държавата", в чито броеве се намират всички кълнове, идеи и лозунги на онова, което по-късно даде живот и име на организацията и партиите от фашистки тип."³¹

Между тези две диаметрално противоположни твърдения няма противоречие — има еволюция. Бърза, дори светкавична — става дума за месеците от март до октомври 1931 г., но със същия ритъм еволюира в онзи момент и Испания като цяло. Друг е въпросът, че двата симултанти процеса вървят в две съвсем различни посоки. Републиканската коалиция, в която важна роля играе Испанската социалистическа работническа партия (ИСРП), поставя най-високата точка в скалата на ценностите си режим от буржоазно-парламентарен тип. За групата на Ледесма Рамос целта е неговото преодоляване. "Хората на обикновената политика — монархисти и републиканци, групите, които ги следват и отделните елементи, които досега участваха в определянето на съдбините ни, не могат да се освободят от посредствените връзки на старата държава. Ние, извън тях, против тях, отвъд тях, без изкуствено разделяне на десни и леви, започваме революционно действие в името на радикално нова държава."³²

"Радикално нова", а не просто "нова" държава, защото такава вече съществува — "съветска Русия". Но там — поне според ширещите се тогава представи — се изгражда общонародна държава, държава, която принадлежи на всички граждани, докато Ледесма Рамос мечтае за обратното — народът, нацията да принадлежат на държавата.

Мечтите обаче могат да станат действителност, само ако срещнат широко одобрение и масова подкрепа. А в тази насока групата на Ледесма Рамос среща не по-малко трудности, отколкото със средствата за съществуването си. Пропада опитът да бъде привлечен майор Рамон Франко (брат на бъдещия каудильо), прочут в Испания след успешен презокеански полет. Напразни остават и усилията да се проникне сред анархосиндикалистите, за да бъдат те "превъзпитани" в духа на "националния" синдикализъм. От тази гледна точка обединението на групата на Ледесма Рамос с Кастилските хунти за испанско действие (КХИД) изглежда не само и не толкова среща между две сродни движения, но и "брак по сметка".

Основател и ръководител на КХИД е Онесимо Редондо Ортега, също чиновник, но в Министерството на икономиката, на служба в Валядолид (Стара Кастиля). Редондо е връстник на Ледесма Рамос (и дамата са родени през 1905 г.), също като него започва да издава ежеседмичник, около който се сформира групата му, тя от своя страна е също толкова малобройна и т. н. На 20 юни 1931 г. Редондо публикува в брой 2 на вестника си "Свобода" статията "Социалната революция", в която излага програмата на бъдещите Хунти. "Ако социалната революция е необходимост и вик за правда, това младо и здраво движение трябва да се брани от предателските опити за корупция от

страна на еврействуващата супербуржоазна демокрация, както и от страна на международните централи от марксистки тип, които обезличават истинската испанска революция, за да ни направят роби на Москва.

Да на енергичната, незабавна социална революция, осъществена от испанската младеж. Но при няколко условия:

1. Да не служи за замяна на хегемонията на буржоазията и тиранията на една класа или един профсъюз. Престъпление спрямо отечеството е да се подбужда нацията, за да се сменя един деспотизъм с друг.

2. Селото да участва енергично, защото без гласа на земеделците всяко колективно движение е агресия срещу истинския народ.

3. Това дело на социалната справедливост да бъде водено от висше испанско вдъхновение, от национална идея за единство като гаранция, че великата Испания ще следва възходящ път и няма да бъде жертва на коварни проекти, замислени от подмолни международни сили, за да хвърлят нациите в мизерията, която идва след класовата борба."³³

Около тези идеи постепенно се оформя кръг от съмишленици на Редондо, които на 9 август 1931 г. създават Кастилските хунти за испанско действие. Или ако се възприеме, макар и с необходимите уговорки, класификацията на Х. Хименес Кампо, след "революцията срещу буржоазията", проповядвана от Ледесма Рамос, на сцената се появява и "революцията без буржоазията" на Онесимо Редондо³⁴. Проблемът обаче е в това, че и във Валядолид емоционалните слова са повече от желаещите да ги следват. Така логично се идва до установяването на контакти между двете групи, а в началото на октомври 1931 г. те обявяват решението си да се слейт в една организация — Хунтите за национал-синдикалистко настъпление (ХОНС).

"Искахме — твърди в интервюто си със Ш. Елууд през 1977 г. Хуан Апарисио, бившият секретар на "Завоюването на държавата" — да оженим, да свържем, да обединим двата полюса на испанския арко ирис."³⁵ Но преобладаващото мнозинство от изследователите виждат в създаването на ХОНС далеч по-прозаични подбуди, още повече, че различията между двете му съставки са наистина значителни. Те започват още с посоките, в които се търси масова подкрепа — градския пролетариат при Ледесма Рамос и дребните и средни селски собственици при Редондо. В тясна връзка с това е и второто различие — трудното, първоначално изглеждащо дори невъзможно съчетание между исканата от "Завоюването на държавата" "експроприация на земевладелците" и енергичната защита, която им обещаваат КХИД. Трето, обявявайки държавата за върховна, всеобхватна и всемогъща инстанция, Ледесма Рамос стига и до антиклерикализъм ("Нищо над държавата! Дори и църквата", пише той през май 1931 г.), докато Редондо, възпитан от родители-йезуити, е известен като яростен католик. Четвърто, в идеологията на КХИД ясно се открояват антисемитски идеи, които въобще отсъстват в речника на "Завоюването на държавата". И пето, различия има и във външните влияния. Идеализирайки, абсолютизирайки дори държавата като институт, Ледесма Рамос е по-близо до Мусолини, а концепцията на Редондо (лектор в Католическия университет в Манхайм, Германия, през 1928 г.) за "велика Испания", основаваща се на "чистотата на испанската раса", клони към тези на Хитлер³⁶.

Но и допирните точки между двете групи не са малко. Главната е преклонението им пред "националната идея", вярата им в "историческата мисия" на Испания и в "специфичните испански качества". Една е и крайната им цел — преодоляването на "социалната несправедливост" с помощта и намесата на силна държавна власт. Обща е и ненавистта им към марксизма като "международно", т. е. антинационално движение, целящо да подчини страната на Москва. Сходни са и пътищата, по които ще се "преодолява" марксизма и ще се гради "единна, голяма и свободна Испания": чрез "революционно насилие". И накрая, както вече се изтъкна, и двете групи са толкова малобройни, че сливането им е наистина жизнено необходимо.

Хунтите за национал-синдикалистко настъпление се създават на 3 октомври 1931 г. "Висшите идеали на Отечеството са изоставени и предадени. Правителството на републиката следва пътя на двата века управление на Бурбоните, векове на измяна и крайна нищета, въпреки че беше много по-лесно сега да се свърже революционният ентузиазъм на народа с голямата решителност на расата — пише същия ден Ледесма Рамос. — ... Комунистическата и анархистката пропаганда съумяват да държат силите си в резерв, ако социалдемократията не успее сама да постигне националната разруха. Днес в Испания няма никой, който да гарантира, че подобни опасности ще бъдат преодоляни ефикасно и героично. Остава само героичното създаване на *Хунтите за национално настъпление*, които, призовавайки към насилие, да разрушат чрез директни действия на народа разложителните кълнове... Искаме революционна атмосфера, за да осигурим националното единство, изкоренявайки локалния патриотизъм. За да осъществим имперската и католическа съдба на нашата раса. За да превърнем в немошни марксистките организации. За да наложим икономически синдикализъм, който да спре грабежа на буржоазията, да подчини на ефикасни правила националното производство и да осигури справедливостта на разпределението. Такъв е планът на нашите *Хунти за национал-синдикалистко настъпление (ХОНС)*, на чието развитие ще посветим от днес цялата воля и енергия, с които разполагаме."³⁷

На 10 октомври е публикуван и "Политическият манифест" на ХОНС, в който са представени позициите и целите на новата организация. ХОНС се раждат, защото "в политическата панорама не съществува нито една сила, която да гарантира героичната защита на испанските идеали". Те обявяват за свои врагове "всички онези, които препятстват, поради партиен егоизъм или вярност към глупави или пропаднали идеали от миналия век, разпространението в Испания на новата Държава, която замисля национал-синдикализма — имперска, справедлива и енергична."

Сред тези "всички" конкретно са указани обаче само две групи. От една страна, това са "марксистките партии" — "нещо много по-сериозно от една повече или по-малко напредничава икономическа концепция. Предполагаемата криза на капиталистическото общество не трябва да позволи на полуdivни орди да обиждат доказаните качества на един народ и да machкат националната му воля". Вторият "основен враг" са "каталонските предатели", които мечтаят за "националното разчленение".

ХОНС "отхвърлят избирателната и парламентарната тактика, макар че понякога могат да я използват". Същевременно "прякото действие, което

провъзгласяват Хунтите, не трябва да се разбира като практикуване само на насилие, а по-скоро като тактика, която произтича от сегашната буржоазно-либерална държава като протест срещу инерцията ѝ спрямо проявите на антинационалните групи".

В "Манифеста" се тълкува названието на новата организация. "Името Хунти, което даваме на организмите, натоварени с дейността на нашата партия, указва само структурата ѝ. Думата настъпление показва... характерът на революционна инициатива, който ще доминира в нейните изяви.

А национал-синдикализъмът? Испанският характер, националистически, ако щете, на нашата партия... Главният двигател на нашата политическа битка е свръхчовешкият ни стремеж да се възроди и испанизира до последното кътче нашето Отечество... Скудоумие би било да се счита, че употребата на понятието синдикализъм ни съюзява с пролетарски организации, известни със същото това име в страната, но които са най-големите ни противници. Национал-синдикалистката държава си поставя за цел да разреши социалния проблем на основата на регулираща държавна намеса в частната икономика.³⁸ И още по-ясно и категорично в статията на Ледесма Рамос "Нашите лозунги": "Срещу ширещия се егоизъм противопоставяме задължението да възпитаваме в Хунтите. Срещу застоя и общественото малодушие издигаме морала на настъплението. Срещу предателството на нищожествата, *Националната идея*. И срещу провала на сегашните икономически структури, синдикализъм или *Държавен корпоративизъм*, който да дисциплинира производството и разпределението на богатството. Две са върховните цели пред нас: да съборим сегашния масонски, антииспански режим, който задушава жизнеността на нашия народ, беззащитен и безоръжен днес срещу марксисткото варварство. Да наложим чрез насилието най-стриктната вяроност на духа на Отееството."³⁹

Първият вариант на конкретната политическа програма на ХОНС се състои от 16 точки. От тях пет са посветени на "националната идея" за "единна, голяма и свободна Испания", седем третират въпроса за устройството на "новата държава", три засягат икономическите ѝ механизми и в една се потвърждава тактиката на "пряко действие на партията"⁴⁰.

Сравнението между платформата на "Завоюването на държавата", постановките на Кастилските хунти за испанско действие и програмата на ХОНС показва, че новото обединение успява да осъществи симбиозата — органична, а понякога и механична — между основните позиции на двете му съставки. Четири са идеите, по които между тях има пълно съвпадение и които влизат директно или с незначителна редакция в програмата: за издигането на ролята на държавата, за превръщането на Испания във "велика държава", за необходимостта от борба докрай срещу марксизма и за ролята на насилието. "Завоюването на държавата" "отстъпва" през КХИД поне в два пункта: вместо "експроприация на земеделците" в програмата е записано "увеличаване на съвместната и семейната обработка на земята", а антиклерикализъмът ѝ е заменен с искането за "максимално уважение на религиозната традиция на нашата раса". От своя страна и КХИД приемат две от базисните искания на групата на Ледесма Рамос: за "синдикалното структуриране на икономиката" ("задължителна синдикализация на всички производители като основа за испанските трудови корпорации", гласи една от точките на програмата на

ХОНС) и за въвеждането на възрастов ценз за "висшите ръководни политически постове" от 45 години. Компромис е постигнат по въпроса за социалната насоченост на новото движение, като обхватът му не визиращ една или друга от "потиснатите" класи, а "испанския народ" като цяло.

Новата държава според програмата ще подмени "парламентарния режим с авторитетен испански режим, който ще се основава на въоръжената подкрепа на нашата партия и на моралната и материалната помощ на народа". Марксистките партии, "считани за антинационални и предателски", ще бъдат разпуснати и унищожени. Предвиждат се и строги наказания срещу онези, които действат за "националното разчленяване" на Испания⁴¹.

На 30 ноември 1931 г. новосъздаденият Централен изпълнителен триумвират на ХОНС внася устава им в Генералната дирекция на сигурността. Месец преди това, на 23 октомври, вестник "Завоюването на държавата" прекратява съществуването си, а "Свобода" става техният централен орган. Уточнена е и символиката на ХОНС. Емблемата им е ярем със стрели, знамето — черно и червено, подобно на униформата им (черна риза и червена връзка), един недвусмислен намек за идеята им да "национализират" анархо-синдикализма, т. е. да вземат наготово и да "премоделират" едно вече утвърдено, с традиции и с широка масова основа течение в испанското работническо движение. "Може да се каже, коментира Х. М. Гарсия Ескудеро, че в края на 1931 г. в Испания вече имаше фашизъм. Но имаше съвсем малко фашисти."⁴²

Започнали с трудности — финансови и организационни, и през следващата 1932 г. ХОНС не могат да се похвалят с никакви успехи. Обратно — както признава самият Ледесма Рамос, "през цялата 1932 година дейността на ХОНС беше почти равна на нула"⁴³. Нищожен е и количественият им прираст. Мадридската "хунта" наброява около 25 души, във Валенсия те са малко повече от сто, в Сантандер — 32, още по-малко в Гранада⁴⁴. Само във Валядолид, и то по косвени данни, ХОНС наброяват "няколко стотици". И доколкото там е и редакцията на "Свобода", Х. Велардес Фуертерес има достатъчно основания да твърди, че "столицата на ХОНС... се премести от Мадрид във Валядолид"⁴⁵.

Там са и първите "чисто политически", а вече не само пропагандистки, изяви на Хунтите. В съответствие с концепцията им за "преки действия" от началото на 1932 г. привържениците им започват улични схватки срещу "врага", предимно срещу комунисти и социалисти⁴⁶. "Политическото насилие, твърди на 4 юли Редондо от страниците на "Свобода", справедливо и уместно като защита или като съответна репресия — което също е защита, се стреми да установи и физически крепкостта на една идея, която вече е силна в съзнанието на националистите."⁴⁷

Замисълът е прозрачен — да се покажат на силите на дясната опозиция срещу правителството възможностите на ХОНС като ударна сила против управляващата коалиция, т. е. да се пренесе на испанска почва опитът на скуадристите в Италия и шурмоваците в Германия. Но в средата на годината този опит поставя ХОНС пред изключително сериозно изпитание. На 10 август ген. Санхурхо, командващ Цивилната гвардия (войски от рода на жандармерията), прави опит за военен преврат. Редондо — според някои автори без

или дори против мнението на Ледесма Рамос, вижда в този опит възможността за установяване на "национална диктатура" и се присъединява към военните, макар и не като лидер от първа величина⁴⁸. Независимо от това след потушаването на опита за преврат правителството забранява вестник "Свобода", а Редондо е принуден да емигрира в Португалия, където престоява около 14 месеца. Арестуван е и Ледесма Рамос, който прекарва близо месец в затвора. Това е един от най-тежките периоди в ранната история на ХОНС — без двамата си ръководители, без печатен орган, последвани от силите на обществения ред и най-вече все още извън полезрението на "цивилизованата" политическа десница, която продължава да вярва, че не са изчерпани чисто парламентарните средства за спечелване на битката за властта.

През 1933 г. обаче нещата се променят, особено след 30 януари, когато в Германия на власт идва Хитлер. Мощният външен импулс за ХОНС се съчетава и с не по-малко силни вътрешни. Световната икономическа криза стоварва ударите си и върху стопанството на Испания. Недоволството на все по-широки слоеве от населението намира израз в рязкото нарастване на протестните движения. В сравнение с 1932 г. стачките се увеличават почти двойно — от 681 на 1200, а участниците в тях — от 269 104 на 420 000 души⁴⁹.

Влошават се и отношенията в управляващата коалиция, особено след поражението на републиканските партии в частичните общински избори в северните области (април 1933 г.). През юни идва и първата криза на кабинета на М. Асаня. През септември републиканско-социалистическата коалиция, главявана от Асаня, се разпада окончателно. Новият кабинет, начело с радикала А. Лерус, не успява обаче да издържи на атаките на преминалата в опозиция ИСРП и на 2 октомври подава оставка. На 9 октомври президентът на републиката Нисето Алкала Самора подписва декретите за разпускането на Учредителните кортеси и за предсрочни парламентарни избори.

"Търсим не гласове, а смели и достойни малцинства", обявява още през 1931 г. Ледесма Рамос и две години по-късно ХОНС продължават да следват тази тактика. Първо, защото "цивилизованата десница" съумява да прибере всички недоволни от реформите гласове — тя взима (или по-точно издига успоредно с тях) един от основните им лозунги — за корпоративната държава, идея, която е не толкова "външна", "италианска", а със стабилни традиции и в испанското общество. Второ, защото ХОНС не искат да повтарят ранните грешки на фашизма в Италия и националсоциализма в Германия — изборни провали на все още неукрепнали партии.

На тази именно задача — организационното и икономическото стабилизиране — ръководството на Хунтите посещава усилията си след трудната 1932 година. В Мадрид се създават организации ("синдикати") в Университета и сред шофьорите на таксите. Във Валядолид след завръщането на Редондо от Португалия (октомври 1933 г.) отново започва да излиза в. "Свобода". Във Валенсия ХОНС публикуват друг вестник — "Синдикалистко Отечество". Появяват се групи в Барселона, Билбао, Сарагоса, Галисия. Постъпват и първите финансови помощи, благодарение на които през май 1933 г. става възможно да се организира издаването на "теоретичен орган" — списанието "ХОНС"⁵⁰.

Началото на годината бележи и първите опити за сътрудничество меж-

ду Ледесма Рамос и Хосе Антонио Примо де Ривера, бъдещият лидер на другата фашистка организация — Испанската фаланга. Поводът е по-скоро "търговски". Журналистът Мануел Делгадо Барето решава да "прави пари" с добилите популярност след идването на Хитлер на власт идеи на фашизма. Но първият брой на списание "Фасио" (от италианското "Фашо"), излязъл на 16 март 1933 г., остава и единствен. По настояване на левите партии полицията го конфискува. Изглежда обаче, че не само това е причината за разпадането на екипа, който създава списанието. Между Ледесма Рамос и Хосе Антонио, който все още търси своята "доктрина", съществуват доста различия, макар и по-скоро в детайлите. "Най-малко значимото в движението, което сега започва да залива Европа, е тактиката на силата (чисто спомагателна, случайна дори, в някои страни ненужна), пише по онова време Хосе Антонио. — Фашизмът не е тактика — насилието. Той е идея — единството."⁵¹

Различията не са преодолен и след разговорите между двамата през август 1933 г. От страниците на "ХОНС" Ледесма Рамос продължава да проповядва необходимостта от "пряко действие на партията" и особено от "насилствен разгром на марксистките сили". "Хонсизмът не се състои от тези или онези идеи, твърди той през септември с. г. "Националната идея, правото на триумф на "националните" движения не трябва по никакъв начин да се обвързва с мобилизирането на мнозинството. Именно тук се проявява употребата на тактиката на насилието, което използват и трябва да продължат да използват хонсистите, фашизмите."⁵²

"Истинската година на ХОНС е 1933", твърди Ледесма Рамос⁵³. Изпълнен с оптимизъм е и циркулярът "До всички триумвирати и членове на ХОНС", изпратен от Централния изпълнителен триумвират в края на годината. "ХОНС разполагат вече с всичко необходимо, за да се превърнат в следващите два месеца в широко и мощно национално движение... Ясна е следователно целта за 1934: да преминем от работа вътре в организацията към полемичната действителност навън, да преодолеем положението на малки ядра от ентузиаста, за да привлечем и завоюваме многобройни кадри."⁵⁴

Но именно в тези "следващи два месеца" — януари и февруари на 1934 г., ХОНС престават да съществуват самостоятелно. Основната причина е, че на политическия хоризонт на Испания се появява нова организация от фашистки тип — Испанската фаланга.

2. ХОСЕ АНТОНИО И ИСПАНСКАТА ФАЛАНГА

За рождена дата на Испанската фаланга (ФЕ) се счита 29 октомври 1933 г., когато нейният създател Хосе Антонио Примо де Ривера излага в мадридския "Театър на комедията" своята "доктрина".

Хосе Антонио Мария Мигел Грегорио Примо де Ривера и Саенс де Ередия е роден на 24 април 1903 г. в семейството на Мигел Примо де Ривера, кадрови военен, от 1923 до 1930 г. диктатор на Испания. Завършва Правния факултет на Мадридския университет и след отбиването на военната си служба, през 1925 г. започва работа като адвокат в Мадрид⁵⁵. Изследователите са почти единодушни, че по време на диктатурата на ген. Примо де Ривера силно му предпочита да не се меси в политиката⁵⁶.

Но това не пречи на Хосе Антонио да започне да гради своето политическо "кредо". Най-кратко той го формулира през октомври 1930 г. "Има само два пътя в тези решителни моменти: или революция, или контрареволюция. Или нашият традиционен ред, или триумф на Москва... Ако триумфира революцията, ще триумфира Москва. Няма да бъде революция срещу монархията, а пълно разрушаване на обществения ред."⁵⁷ И по-подробно в негова реч в качеството му на заместник-генерален секретар на мимолетния Национален монархически съюз (НМС), създаден през 1930 г. от носталгии по "славното време" на диктатурата и по очевидно отиващата си монархия:

"1. Нерушимо национално единство.

2. Превъзходство на интересите на Испания над политико-партийните интереси.

3. Провъзгласяване на националното чувство за основополагащ принцип на нашата политика.

4. Извоюване на икономическата независимост на Испания.

5. Установяване на съзнателна, строга и високопатриотична гражданска дисциплина.

6. Армия и флот, способни във всеки момент да защитят престижа на Испания."⁵⁸

Почти всички от тези точки ще влязат — естествено, развити и конкретизирани, през 1933 г. в първата програма на Испанската фаланга.

През октомври 1931 г. Хосе Антонио Примо де Ривера решава да се кандидатира за едно от вакантните депутатски места в Учредителните кортеси — нещо като "разузнаване с бой" след победата на републиканските партии в изборите от 28 юни. Изглежда обаче, че и самият той не вярва в евентуален изборен успех — предизборната му кампания е съвсем скромна и се води почти само под лозунга "Защитавам паметта на баща си." "Не се кандидатирам от суетност, нито от вкус към политиката, която ме привлича все по-малко — заявява той. — ... Но би било престъпно и жестоко, ако спя спокоен, докато в Кортесите, пред народа, продължават да се отправят публично най-лошите обвинения срещу свещената памет на моя баща."⁵⁹

От 162 000 гласа Хосе Антонио Примо де Ривера получава 28 000, класирайки се втори след кандидата на Либерал-демократическата републиканска партия Мануел Бартоломе Косио с 56 000 гласа и пред тогавашния генерален секретар на Испанската комунистическа партия (ИсКП) Хосе Булехос със 6000 гласа⁶⁰. От страниците на "Завоюването на държавата" Ледесма Рамос приветства постижението му, но изборният неуспех ясно показва, че времето на Хосе Антонио не е дошло — все още са пресни спомените от годините на диктатурата, все още са големи надеждите, които широки слоеве от населението свързват с "Републиката на реформите". Не му остава друго, освен отново да се отдаде на професията си, в която, според доминиращото в литературата мнение, се радва на значително по-големи успехи, отколкото в политиката.

Веднъж влязъл обаче в политиката, Хосе Антонио Примо де Ривера "влиза" и в очите на органите за сигурност. През ноември 1931 г. е арестуван по подозрение за участие в опит за възстановяване на монархията. Историята се

повтаря и през лятото на следващата, 1932 г., във връзка с опита за преврат на ген. Санхурхо. Арестувани заедно с брат му Мигел по време на почивката им на море, двамата пишат от затвора до съдията: "Авторите на тези редове нямат нищо общо с движението (на Санхурхо — б. м., Д. Д.). Абсурдно е, предвид на своята младост и семейна чест, ако бяха замесени в него, да оставят колегите си по конспирация да посрещнат всички опасности на битката, разразила се онази сутрин (на 10 август — б. м., Д. Д.), а те да се радват на ваканцията си"⁶¹.

"Политиката ме привлича все по-малко", твърди през 1931 г. Хосе Антонио, но в следващите две години дейността му върви точно в обратна посока, особено след идването на Хитлер на власт. Все по-конкретни стават и основните идеи на политическата му доктрина. "Всички аспирации на новата държава могат да се резюмират в една дума: единство", пише той в статията си "Ориентации", публикувана в единствения брой на списанието "Фасио". "Родината е историческа цялост, където всички се сливаме, по-висша от всеки от нас и от всяка от нашите групи. В името на това единство трябва да се подчинят всички класи и индивиди. А създаването на държавата трябва да се опира на следните два принципа:

1. Като крайна цел, държавата трябва да бъде инструмент в служба на онова единство, в което е длъжна да върва...

2. Като форма, държавата не може да се опира на режим с вътрешни борби, а на режим на здрава национална солидарност, на ентусиазирано и братско сътрудничество. Класовата борба, ожесточената борба между партиите са несъвместими с мисията на държавата."⁶²

И още по-категоричен е в разразилата се след конфискуването на списанието дискусия с главния редактор на в. "АБС" Хуан Игнасио Лука де Тена: "Срещу марксизма, който утвърждава като догма класовата борба и срещу либерализма, който механично изисква междупартийна борба, фашизмът поддържа, че има нещо над партиите и над класите, нещо вечно, непреходно, висше — историческото единство, наречено Родина. Родината е... сърдечно единство на всички в служба на една историческа мисия, на една върховна обща съдба"⁶³.

След словото идва ред и на делото, още повече, че политическата обстановка предразполага: "Републиката на реформите" върви с бързи крачки към своята гибел. Към лятото на 1933 г. Хосе Антонио Примо де Ривера установява връзки с Алфонсо Гарсия Валдекасас, инициатор за създаването на групата "Испански фронт". По същото време и у самия Хосе Антонио съзрява идеята за организиране на собствена група — Испанско синдикално движение. Но преди това, както съобщава в писмо до свой съмишленик от 1 август, иска да проучи "по-основно фашисткото политическо и интелектуално движение", за да може "в началото на септември", да "конкретизира инициативите"⁶⁴.

В края на август Хосе Антонио Примо де Ривера и Гарсия Валдекасас се срещат в Сан Себастиан с Ледесма Рамос. Първите двама, заедно с Хулис Руис де Алда (също един от героите на трансатлантическия полет, в който участва и Рамон Франко), вече са решили да обявят създаването на ново политическо движение. Очевидно вярват във възможностите си за самостоятел-

на изява — вече са организирани групи на Испанския фронт в Мадрид, Толедо, Севиля, Барселона, Кадис и други градове, Руис де Алда обещава да привлече и част от офицерството и т. н. Наред с вече споменатите "тактически" различия, това също е една от причините за неуспеха на разговорите с Ледесма Рамос⁶⁵.

Традиционното активизиране на политическия живот след ваканционните месеци донася през септември 1933 г. оставката на републикан-социалистическата коалиция на М. Асаня и перспективата за предсрочни парламентарни избори.

Към датата на изборите — 19 ноември 1933 г., партиите от републиканската коалиция тръгват вече не като партньори, а по-скоро като врагове. И обратно — жадуващата за "легален", парламентарен реванш десница съумява да обедини силите си и да се подготви сериозно за изборното изпитание. Заслугата за това се пада най-вече на партията Народно действие, която става ядро и обединителен център на дясната коалиция.

Две основни групи се оформят сред традиционната десница в Испания след провъзгласяването на републиката: на "чистите" монархисти и на онези, които се ограничават с мъглявата формулировка, че формите на управление са преходно явление, вечна е само вярата (религията). От своя страна монархистите също не са единни. Противопоставя ги вековен спор между алфонсисти (привърженици на Бурбонската династия) и карлисти. Те пък се делят на традиционалисти (симпатизиращи на Алфонсо Карлос), хаймисти (съмишленици на брат му Хайме) и интегралисти (за "пълно" възстановяване на монархическия институт, без "либерални" отстъпки пред "модите" на времето)⁶⁶. Едва в навечерието на общите избори от ноември 1933 г. между трите крила на карлистите е постигнато относително единодействие (немалка "заслуга" се пада на Хайме, който умира в края на 1931 г.), а после и между карлистите и алфонсистите. Карлистката партия Традиционалистка общност (КТ), в която вече изгрява звездата на Мануел Фал Конде и алфонсистката Испанско обновление (РЕ) на Антонио Гоикочеча създават и предизборен блок — ТИРЕ.

Основната ударна сила на десницата обаче е представена не от монархистите, с влияние предимно в северните райони на страната (Баския, Навара, Каталония), а от Испанската конфедерация на автономната десница (СЕДА) и още по-конкретно от главната ѝ съставка, партията Народно действие с лидер Хосе Мария Хил Роблес.

Още през 1931 г., само две седмици след провъзгласяването на републиката, клерикалната десница създава своя политическа организация — Национално действие, преименувана в Народно действие (АП) през април следващата година. Лозунгите ѝ "Религия, Семейство, Ред, Труд и Собственост" достигат сравнително лесно до сериозно изплашените от реформисткия размах на новата власт средни слоеве. През февруари 1932 г. е учредена и младежката организация на АП — ХАП, а през юни — профсъюзната ѝ организация Работническо действие. На първия си конгрес (октомври 1932 г.) АП брои вече около 620 000 членове, цифра, с която не може да се похвали нито една друга партия⁶⁷.

В края на февруари 1933 г. АП и още дванадесет регионални обединения

свикват конгрес, на който решават да учредят СЕДА (Испанска конфедерация на автономните десници). В програмата на новото обединение залягат почти всички идеи и конкретни постановки на АП от близо двегодишната ѝ борба срещу републиканско-социалистическата коалиция: анулиране на всички антиклерикални закони и на декретите за аграрна реформа и областна автономия; изграждане на "единна и силна държава", функционираща на принципа на "корпоративната организация, която съответства на органичния характер на обществото" и т. н.⁶⁸

Така в изборите от 19 ноември 1933 г. се състезават вече разпадналите се като коалиция републикански партии и силите на обединената десница, оглавявана от СЕДА, с която в последния момент сключват предизборен съюз Аграрната партия и монархистите от ТИРЕ. При това положение резултатите не представляват изненада — в сравнение с 1931 г. републиканците губят общо около 150, а десницата печели около 175 места, от които 115 — СЕДА. А ако се прибави и "измяната" на Радикалната партия на Лерус, която преминава в лагера на десните (Лерус оглавява или участва във всички правителства на "Републиката на контрареформите" от декември 1933 г. до декември 1935 г.), победата на десницата е още по-внушителна — 351 места от общо 474 срещу 123 за партиите от "Републиката на реформите" от предходните две години⁶⁹.

Официалното разпускане на Учредителните кортеси и насрочването на изборите раздвижват в началото на октомври и групата около Хосе Антонио, особено след решението му отново да се кандидатира за депутат.

Заедно с Гарсия Валдекасас и Руис де Алда той решава да използва предизборната си кампания за "националното утвърждаване" на своето движение. Обсъжда се и името му. Спират се на съкращението ФЕ, което може да се тълкува и като Испански фашизъм ("Fascismo español"), и като "Испанския фронт" ("Frente español") на Валдекасас, за да се наложи в последна сметка предложението за "Испанска фаланга" ("Falange española" — FE)⁷⁰.

На 29 октомври 1933 г. в "Театъра на комедията" няколкостотин души присъстват на предизборния митинг на Хосе Антонио Примо де Ривера и изслушват неговата "Реч за основаването на Испанската фаланга". Три са основните ѝ идеи:

1. Демократичната система е "най-разорителната система за пражосване на енергия. Човек, предопределен за висшата функция да управлява,... трябва да посвещава осемдесет, деветдесет или деветдесет и пет процента от енергията си, за да попълва формулярни искания, да прави изборна пропаганда, да дреме по пейките в Кортесите, да угодничи пред избирателите, да търпи безочието им, защото от избирателите ще получи властта." Функционирайки на принципа на мнозинството, демократичната система води до "загубата на духовното единство на народите", а стопанският ѝ механизъм налага "икономическото робство".

2. Появата на социализма в условията на "демократичната система" е закономерна и "справедлива" реакция на трудещите се срещу нея. Но той се изражда, "първо, в материалистическата интерпретация на живота и на историята; второ, в чувство за репресии; трето, в провъзгласяване на догмата за класовата борба".

3. В резултат светът и в частност Испания са "в пълна морална разруха" и "разделени от всички видове омраза и борби". От тази констатация се ражда "днешното движение, което не е партия, а движение, дори може да се каже антипартия" и което, "нека се знае от сега, не е нито дясно, нито ляво". "Защото десницата всъщност е стремежът да се съхрани една икономическа организация, макар и несправедлива, а левницата е желанието да се разруши една икономическа организация, макар че, разрушавайки я, се премахват и много добри неща." Новото движение няма да се поддава на изкуственото разделение нито между леви и десни, нито между класи и групи, а ще се вдъхновява от идеята, че "отечеството е единно цяло", което "не може да бъде в ръцете на най-силната класа или на най-добре организираната партия".

"Ако бяхме обявили програма с конкретни решения, щяхме да сме една от многото партии", заявява Хосе Антонио Примо де Ривера. И все пак в речта му е очертана и програма, и то достатъчно конкретна. Сред основните ѝ искания е това за забрана на политическите партии, тъй като "никой никога не се е родил член на политическа партия, но в замяна всички се раждаме като членове на едно семейство"; за създаването в страната на "сериозна и пълноценна общност" на основата на "нашите естествени единства: семейството, общината, корпорацията"; за уважение и защита на "религиозния дух; основна опора в нашата история".

Ледесма Рамос адресира не много различна програма предимно към градския пролетариат, а Онесимо Редондо — към дребните и средни селски собственици. Хосе Антонио търси получателя на посланието си в трета посока: "Да, ние носим вратовръзки, за нас можете да кажете, че сме господарски синове. Но сме готови да се борим именно с онова, от което сме заинтересувани като господарски синове; да се борим, за да се наложат на много от нашите класи тежки и справедливи саможертви; да се борим, за да може тоталитарната държава да разпростре богатата си поравно между богатите и бедните. Такива сме, защото такива винаги са били господарските синове на Испания. Така те са успели да постигнат истинската господарска йерархия, доколкото и в далечни земи, и в самата ни Родина винаги са умеели да гледат смъртта в очите, да се нагърбват с най-тежките мисии".⁷¹

В първите две изречения демагогията е прекалено очевидна: "добрите и справедливи господарски синове" поставят класовите си интереси в служба на националните и общонародните. Но Х. Хименес Кампо предлага интересна схема за тълкуване на целия абзац. На адресата — другите "господарски синове", срещу "саможертвите" се обещава нещо доста примамливо: да постигнат в тоталитарната държава "истинската господарска иерархия"! "В такъв случай, заключава Хименес Кампо, революцията на ФЕ ще да е много особена революция на буржоазията."⁷² Логиката ѝ обаче не е кой знае колко сложна: републиканската буржоазия носи определена вина за разрухата и освен това допуска и приема в годините на "Републиката на реформите" демократична конституция, която ликвидира именно "истинската господарска йерархия". Следователно назад към времето на "добрата", "старата", "истинската" буржоазия!

Колкото до конкретния повод, по който Хосе Антонио произнася речта си, като предизборна агитация тя е доста странна. "В тези избори гласувай-

те за онова, което ви се струва по-малкото зло... Нашето място не е тук. Да, аз съм кандидат, но без вяра и без уважение. Казвам го сега, макар че мога да загубя всички гласове. Не ме интересува. Ние няма да отидем да претендираме за безвкусните остатъци от едно мръсно угощение. Нашето място е навън."⁷³

На 2 ноември "инициативното ядро" на новото движение се събира и официално учредява "организацията Испанска фаланга". Хосе Антонио Примо де Ривера, Хулио Руис де Алда и Алфонсо Гарсия Валдекасас влизат в "командния ѝ комитет". На 6 ноември Руис де Алда депозира устава на ФЕ в Генералната дирекция на сигурността. На 21 ноември друг фалангист — Валдес Лараняга, представя и устава на Испанския университетски синдикат — СЕУ.⁷⁴

В същото време, независимо от декларациите, че не го интересува дали ще бъде избран за депутат, Хосе Антонио се занимава активно с предизборната си кампания. Опитът от предишното му участие го предпазва от авантюри. Той издига кандидатурата си не в Мадрид, където, сравнени с тези на конкурентите от СЕДА, шансовете му са нищожни, а в Кадис — града, от който води началото си родът му. И още нещо, както точно отбелязва Ш. Елууд, старателно избягва да използва понятието "фашизъм", тъй като, както вече се спомена, консервативният електорат, на чиито гласове разчита, "все още имаше достатъчно вяра в парламентарната система, за да се почувства привлечен от кандидати, които предлагат ясно антипарламентарно кредо"⁷⁵.

Този път изборното щастие е на негова страна — с 41 700 гласа Хосе Антонио Примо де Ривера се класира втори в списъка на депутатите от провинция Кадис и получава правото на място в новите Кортеси. Впрочем, както твърди Ст. Пейн, за избирането на Хосе Антонио допринасят не малко... и местните анархосиндикалисти. Ръководителите им, не без финансова намеса на десните, призовават към бойкот на изборите⁷⁶. Но, така или иначе, в лицето на Хосе Антонио Испанската фаланга получава, в сравнение с другите идеологически сродни групи, най-малко две, и то значителни предимства: възможност да използва Кортесите като трибуна за пропаганда на своите идеи и парламентарен имунитет за лидера си, което в онези бурни времена също не е никак малко.

И още едно, също важно предимство: покрай депутатското място на Хосе Антонио се увеличават склонните да оказват финансова подкрепа на Испанската фаланга. "В началото, признава той през 1935 г., ни даваха пари онези, които имаха; вярваха, че ще подкрепяме капиталистическия режим, че ще му бъдем нещо като въоръжена стража. Но, естествено, се убедили, че не ставаме за това... Кой капиталист... би ни дал пари?"⁷⁷ Преди обаче "капиталистите" да се убедят, според Ледесма Рамос в първите месеци Испанската фаланга получава от заможни привърженици на десницата, и по-конкретно от монархистите, около 100 000 песети — доста солидна сума за онова време⁷⁸.

С тези пари става възможно издаването на списание, което носи името на движението — "Испанска фаланга". Първият му брой излиза на 7 декември 1933 г. и в него Хосе Антонио публикува деветте "Изходни точки на Испанската фаланга".

Общо е мнението, че те не се различават съществено от програмата, изложена в речта му в "Театъра на комедията", а някои абзаци са взети почти буквално от нея. И все пак в "изходните точки" редица неща са казани значително по-ясно и конкретно. Това се отнася на първо място до функциите на държавата, призвана да поеме ролята на разпуснатите политически партии. "Истинската държава, която иска Испанската фаланга, няма да бъде изградена върху фалшивата основа на политическите партии, нито върху тази на парламента, който те създават. Ще се изгражда върху автентичните жизнени реалности:

Семейството.

Общината.

Цехът или синдикатът.

Новата държава ще трябва да признае целостта на семейството като обществена единица, автономията на Общината като териториална единица и синдикатът, цехът, корпорацията като автентични основи на тоталната организация на Държавата... Синдикатите и цеховете, днес отделени от обществения живот поради изкуственото посредничество на парламента и на политическите партии, ще станат преки органи на държавата."

В "изходните точки" изрично е указано и "мястото на личността" в "новата Държава". "За всички — истинската свобода, която се постига от онзи, който е част от една силна и свободна нация.

За никого — свободата да разбунва, да трови, да дразни чувствата, да подрива основите на всяка трайна политическа организация.

Тези основи са: *авторитетът, йерархията и редът*", вдъхновявани от "католическия дух", с който "Испания отвоюва от моретата и от варварството непознати континенти."

За първи път официално е използван и един термин, който трайно ще влезе в политическия речник на крайната десница. Испанската фаланга "призовава към *кръстоносен поход* всички испанци, които искат възраждането на голяма, свободна, справедлива и автентична Испания" и които са склонни да възприемат "живота като борба, дисциплина и опасности, себеотрицание и отказ от всякаква суета, от завистта, от безделието и от злословието... Всичко, което означава *сноп* или *боен ред* (фаланга), е единство, братско и ентузиастично сътрудничество, любов"⁷⁹.

"Поезия и тероризъм", назовава Стенли Пейн една от главите на своето изследване "Фалангата. История на испанския фашизъм"⁸⁰, оценявайки по достойнство умението на Хосе Антонио Примо де Ривера да представи програмата на движението си като съчетание от олово и възвишени слова. И наистина непосредствено след създаването си Испанската фаланга съумява да привлече редица столични интелектуалци, пък макар и предимно от "втора ръка" (твърдението отново е на Пейн), които стават нейните основни "доставчици на реторика"⁸¹. Но не те са главният фактор за сравнително бързия количествен ръст на Фалангата.

"В първите седмици към Испанската фаланга тръгна истинска лавина от привърженици", твърди през 1935 г. Ледесма Рамос и изброява: бивши членове на неудачното творение на Примо де Ривера-баща — партията Патриот-

тичен съюз, "верни на паметта на генерала"; "част от богаташките синчета"; бивши военни, напуснали армията след реформата от 1931 г., когато в качеството си на военен министър Асаня предлага на онези, които не споделят републиканските възгледи, "доброволно да излязат в оставка"⁸², едри земевладелци от провинциите и т. н. Но според него "само група студенти, младежи, влезе във ФЕ с намерението за ефикасно и истинско действие"⁸³.

Тази именно група дава вторият елемент на съчетанието "поезия и тероризъм" — първите "мъченици" на Испанската фаланга. "Най-показателното следствие" от поляризацията на политическите сили във Втората република, констатира М. Артола, е "неизменният отказ на победените в изборите" да приемат поражението си. Обратно — "без нито едно изключение те се опитват чрез сила да променят резултатите от гласуването". За Артола двете големи доказателства преди третото — Гражданската война, са опитът за преврат на Санхурхо, извършен една година след изборите от 1931 г. и въстанието в Астурия през 1934 г., "с равен интервал от време" след изборите от 1933 г.⁸⁴ Но в периода между изборите от 1933 г. и астурийските събития реакцията на левицата и особено на анархосиндикалистите и членовете на Социалистическата младеж, има и своето "ежедневие" — въоръжените нападения над членове на Испанската фаланга.

От ноември 1933 до март 1934 г. са убити 10 фалангисти, между които и един от основателите на СЕУ — Матиас Монтеро, ранените са четирима, извършен е и атентат срещу Руис де Алда⁸⁵. От своя страна помпозните погребения, организирани от Фалангата (лявата преса дори започва да "тълкува" съкращението ФЕ като *Funeraria española* — Испанско погребално бюро), също са включени като атрибут на "поезията" на движението. Но те имат и чисто практически последици. Мадридските вестникопродавци категорично отказват да разпространяват списанието "Испанска фаланга" и това задължение се поема от активистите на движението, превръщайки го в средство за пряка пропаганда на идеите му по улиците на Мадрид. А ако се добавят и стълкновенията в Университета между членовете на СЕУ и на просоциалистическата Испанска университетска федерация, с това общо взето се изчерпва дейността на Испанската фаланга в първите няколко месеца след създаването ѝ.

Нападенията над фалангистите предизвикват сред част от членовете на движението желание за ответни действия. Но Хосе Антонио се обявява категорично против. "Испанската фаланга — пише той на 18 януари 1934 г. в бр. 3 на списанието — ще приема и ще дава сражения само на терена, който ѝ подхожда, не на терена, който е удобен на противниците ѝ... Испанската фаланга не прилича на организация на престъпници, нито възнамерява да копира методите на подобни организации"⁸⁶.

Отговорът на въпроса защо Хосе Антонио Примо де Ривера възпира ответните репресии, дистанцирайки по този начин Фалангата от сродните ѝ движения в Италия и Германия, не е еднозначен. Първо, преходът към директен сблъсък с левите и крайно левите организации би приличал по-скоро на битка между Давид и Голиат — толкова по-многобройни и по-добре организирани са и ИСРП, и анархосиндикалистката Национална конфедерация на труда (НКТ). Второ, именно поради късната поява на испанския фашизъм всеки

опит за имитация на методите и средствата за политическо действие, вече използвани от Мусолини и Хитлер, автоматически би обезценил ядрото на хо-сеантонииевската доктрина — "уникалната историческа роля на Испания". Трето, по свидетелствата на някои съвременници на Хосе Антонио скоро след създаването на Фалангата той вече изказва съмнение в навременността на това решение, позовавайки се именно на безпомощността ѝ пред акциите на левите групи⁸⁷.

И ако все пак има нещо, което да обединява тези разнопосочни причини за относителната пасивност на Испанската фаланга в първите месеци след създаването ѝ, то очевидно е свързано най-вече с нейната немощ — количествена и организационна. Това е и основният мотив, който подтиква през февруари 1934 г. Хосе Антонио да потърси обединяването ѝ с другата фашистка организация — Хунтите за национал-синдикалистко настъпление.

3. ИСПАНСКАТА ФАЛАНГА НА ХУНТИТЕ ЗА НАЦИОНАЛ-СИНДИКАЛИСТКО НАСТЪПЛЕНИЕ

Към началото на 1934 г. ХОНС "актуализират" програмата си — в нея е вмъкнато и искането за "увеличаване на общинската и семейната експлоатация на земята"⁸⁸. Избистря се и организационната им структура: на мястото на "синдикалните десетки" и "политическите петорки" идват групите ("десетки") начело със секретар или групов отговорник; десет групи правят хунта начело с триумвират, всички триумвири от едно населено място съставляват местни съвети, оглавявани от Политически триумвири; над тях са районните съвети, а в национален мащаб ХОНС се ръководят от Националния съвет и Централния изпълнителен триумвират⁸⁹. През февруари 1934 г. районни съвети, а следователно и организационни разклонения под тях, съществуват в Гранада, Билбао, Барселона, Валядолид, Сарагоса, Валенсия, Мадрид и областта Галисия⁹⁰.

Но както признава през 1935 г. Ледесма Рамос, "в момента, когато ХОНС започваха да печелят популярност и престиж, създаването на ФЕ привлече вниманието на страната към нея като фашистка организация. Непрестанните улични инциденти по повод продажбата на списанието и убийствата (на фалангисти — б. м., Д. Д.)... допринесоха за поддържането на интереса около ФЕ, докато в замяна ХОНС се оказаха изместени, а оттам и парализирани в напредъка си. Приливът на нови членове, възходящото развитие на ХОНС видимо затихна след създаването на ФЕ"⁹¹.

И тъй, поемайки риска от повторение, "бракът по разум" очевидно отново е един от движещите мотиви за обединението на Испанската фаланга и ХОНС. Но не и единственият.

На фона на общото разместване в съотношението на силите след парламентарните избори от ноември 1933 г., съществени изменения настъпват и вътре в лагера на десницата. Основното е свързано с увеличаването на разстоянието между СЕДА, от една страна, и монархистите, от друга страна. Всъщност ако Радикалната партия на Лерус извършва, както вече се споме-на, "предателство" спрямо партньорите си от "Републиката на реформите",

същото може да се каже и за СЕДА. След 19 ноември тя фактически напуска лагера на противниците на републиката, заявявайки готовността си да сътрудничи с всички немарксистки партии, склонни да ревизират в консервативен дух Конституцията от 1931 г. Сериозната крачка на СЕДА към центъра на политическия спектър поставя силите наядно от нея и най-вече монархистите, в деликатното положение на антиконституционни групи, лишени при това от достатъчно масова подкрепа (в изборите РЕ печели 15, а КТ — 21 депутатски места срещу 115 за СЕДА).

Изтласкани наядно, от своя страна Испанското обновление и Традиционалистката общност стесняват още повече жизнения периметър за групите от крайната десница. При това, както вече се изтъкна, няма и съществена разлика в програмите и лозунгите им. Още през юли 1932 г. лидерът на РЕ Антонио Гоикоеча провъзгласява като основни принципи на партията си "борчески дух вместо пацифизма", йерархия вместо демокрацията, силна държава вместо либерализма"⁹². И на 1 март следващата година: ликвидиране на класовата борба и обновление на Испания с методите на "фашизма и дисциплината на всички класи, осъществявана чрез държавата"⁹³.

Испанското обновление почти не крие намеренията си да приобщи и организационно Фалангата. Успоредно с финансовата подкрепа, която монархистите ѝ оказват в началото, е постигнато и споразумението за "програмно сътрудничество", а според Ш. Елууд даже и "Изходните точки на Испанската фаланга" са съвместно изработени от Хосе Антонио и видният монархист Педро Саинс Родригес⁹⁴. От своя страна ХОНС стават обект на "ухажване" от страна на КТ.

Трето, обещанието за подкрепа, което СЕДА дава на правителството на Лерус, съставено след изборите от ноември 1933 г., подтиква монархистите към създаване на обединен антирепубликански блок. Към пролетта на 1934 г. перспективата за реализацията му изглежда достатъчно реална. Това също поставя ХОНС и Испанската фаланга пред дилемата: или обединяване на силите, или опасност от маргинализирането им в сянката на сродния по идеи и политически цели, но много по-могъщ съперник.

Логично е при това положение двете групи да предпочетат първото. Но преди това трябва да се преодолеят различията между тях, или както ги охарактеризава Гарсия Венеро, "идеологическите скрупули на Ледесма Рамос и други хонсисти"⁹⁵. А така, както ги изрежда самият Ледесма Рамос, те не са малко: ФЕ е "откровено фашистко", т. е. чисто подражателско движение, което не цели "нищо друго, освен да постигне в Испания победа, аналогична на тези в Италия и Германия"; то се ражда като малцинствена насилническа антмарксистка група, а не като движение, разчитащо на масова опора; подражателският му характер не му позволява да включи в програмата си "националното" и "истинските въжделения на испанците" остават извън нея; то е със силен десен уклон и т. н. "Едва ли е необходимо да продължаваме с примерите, обобщава Ледесма Рамос. — В първите си месеци ФЕ представляваше организация, пълна с отпадъци, със стари личности, с носталгии и с противници на новото."⁹⁶

Всички тези различия предизвикват колебания и дори съпротива сред част от ръководните дейци на ХОНС в момента, когато Централният Изпълните-

лен триумвират свиква Националният съвет, за да обсъди въпроса за "отношението на ХОНС към фашистката група ФЕ". В разпратения до членовете на Националният съвет циркуляр необходимостта от подобно обсъждане е аргументирана с трудностите, които предизвиква създаването на ФЕ за нормалното развитие на ХОНС и с факта, че Фалангата "претендира да върви по пътя на хонсистите." Очертани са и оформилите се в ХОНС три "тенденции", които се различават съществено в отношението си към ФЕ.

Първата, оценена като "фанатична и непреклонна", настоява ХОНС "да потвърди недоверието си" спрямо Фалангата, "неспособна да даде на испанците автентично революционно национално знаме,...негодна за една автентична тоталитарна организация". Значително по-силна е втората "тенденция", оглавявана от Ледесма Рамос, която, виждайки "сериозните грешки... в тактиката и предишната дейност на ФЕ", все пак счита, че "ХОНС трябва да поканят тържествено и сърдечно ФЕ да се откаже от закостенелите си позиции и да се измести, извън ФЕ и ХОНС, на нов терен, където да стане възможно съвпадението, обединението и сливането на двете групи". А ако фалангата откаже, предупреждава Ледесма Рамос, "следва да се подкрепи първата тенденция". Най-слабо представена — "за щастие", както се казва в циркуляра, е третата "тенденция", която иска разпускането на ХОНС и вливането на членовете им в Испанската фаланга⁹⁷.

Изглежда, че предварителната информация на Централния изпълнителен триумвират е доста точна. На свикания на 13 февруари 1934 г. Национален съвет мнозинство получава именно втората "тенденция" — за сливане на ХОНС и ФЕ. Специално поканените на заседанието на съвета Хосе Антонио и Руис де Алда също дават съгласието на своята група и същия ден Ледесма Ремос и Хосе Антонио Примо де Ривера слагат подписите си под седемте точки на "Основите на споразумението между ХОНС и ФЕ".

Според документа новата организация се нарича Испанска фаланга ъа Хунтите за национал-синдикалистко настъпление (ФЕ-ХОНС). В останалите 6 точки се изброяват условията за сливането: създаване на "собствена политическа физиономия", която да отличава движението от "десните групи"; сливане на ръководните му органи, като се отстранят от тях "другарите над 45-годишна възраст"; "утвърждаване на национал-синдикализма чрез пряко революционно действие"; възприемане на символите (емблема и знаме) на ХОНС и т. н. Споразумението съдържа и своеобразна "чернова" на програмата на новото обединение. В нея трябва да влязат като основни принципи "единството, прякото действие, антимакарксизмът и революционната икономическа линия, която да осигури освобождението на работническото и селското население и на дребните индустриалци"⁹⁸.

След подписването на споразумението се създава и обединено ръководство — Командна хунта, в която влизат по трима членове от двете групи. Висшият изпълнителен орган на ФЕ-ХОНС е Централният изпълнителен триумвират, съставен от Хосе Антонио Примо де Ривера, Ледесма Рамос и Хулио Руис де Алда⁹⁹.

"От миналата седмица, пише на 22 февруари 1934 г. в бр. 7 на сп. "Испанска фаланга" Хосе Антонио, ФЕ и ХОНС са единна организация, с единна ръководна хунта, със съвършена спойка на всички национални и местни

ръководни равнища, със сърдечно братство сред цялата членска маса. Не можеше да бъде друго. Не толкова се постигна съюз, колкото се призна едно братство."¹⁰⁰

Не всички обаче както сред фалангистите, така и сред хонсистите, са на това мнение. Недоволни от сливането на първо място са "старите" членове на Фалангата, лишени от възможност да заемат ръководни длъжности. Още по-силни са критиките срещу създаването на ФЕ-ХОНС от страна на членовете на ХОНС. "Въпреки всички словесни твърдения за противното убеден съм, че хората, съдържащието и политическите методи на Фалангата са в открито противоречие с националната революция, пише до Ледесма Рамос ръководителят на ХОНС в Галисия Сантяго Монтеро Диас. ... Чувствам се напълно объркан в едно движение, което иска да обедини две толкова различни тенденции, каквито са ХОНС и Фалангата. И вие, революционерите с чисто испански мащаби, доста скоро ще се почувствате също тъй объркани... Моето сътрудничество под ръководството на други шефове, които представляват друга концепция за революцията, е невъзможно."¹⁰¹

По всичко личи, че и други хонсисти изразяват открито недоволството си от създаването на ФЕ-ХОНС, след като бившето вече ръководство на ХОНС бърза да изпрати до местните организации нов циркуляр, специално посветен на този въпрос. "Преди всичко, се стреми да успокои страстите циркулярът, ... както Националният съвет, така и Централният изпълнителен триумвират решиха сливането на ХОНС с Испанската фаланга, за да засилят и укрепят националсиндикалистката революционна позиция, която винаги ни е характеризирала. Не трябваше, следователно, да коригираме нищо в тактиката си и още по-малко в теоретичните постановки, които съставляват доктриналната основа на ХОНС." Предлагат се и чисто "организационни" успокоения: местните секции на новото движение ще продължат да се наричат Хунти за национал-синдикалистко настъпление; запазва се старата емблематика на ХОНС и т. н.¹⁰² На 4 март 1934 г. във Валядолид ФЕ-ХОНС провежда митинг, на който, според политическата традиция в Испания, се "представя" пред обществото. Стеклите се от различни райони на страната фалангисти и хонсисти принуждават органите за сигурност да разгърнат огромна по мащаби, но неуспешна като заключителен баланс операция за опазване на обществения ред. "Представянето" завършва с един убит и много ранени, а самият Хосе Антонио трябва на два пъти да се защитава с оръжие в ръка в схватки с привърженици на левицата.

В речите си във Валядолид Онесимо Редондо, Ледесма Рамос и Хосе Антонио старателно избягват спомените за предисторията на ФЕ-ХОНС, центрирайки ги предимно върху благодатната в Стара Кастиля тема за миналото величие на Испания. И все пак от време на време прозират все още неизгладените различия между ХОНС и Фалангата. Докато например Редондо и Ледесма Рамос обясняват защо ФЕ-ХОНС не е "имитационно" движение, наблюдавайки върху същността на национал-синдикализма, Хосе Антонио е по-уклончив: Германия и Италия "се обърнаха към собствената си автентичност, и ако ние направим същото, ще намерим нашата, а не германската или италианската самоличност. Или, ако повторим стореното от италианци и германци, ще бъдем повече испанци, отколкото никога."

И още нещо — макар, че по време на самостоятелното си съществуване ХОНС имат своя "политическа програма", в речта си Хосе Антонио като че ли е склонен да не я забелязва. "Казват ни, че нямаме програма. Но известно ли ви е нещо сериозно и голямо, което някога да се е постигнало с програма?... Освен това, ако имавме конкретна програма, щяхме да бъдем само една от многото други партии и щяхме да приличаме на онези, които осмиваме."¹⁰³

Във Валидолид, пише Браво Мартинес, Хосе Антонио се очертава като "безспорният водач на новото идейно, волюно и обществено движение"¹⁰⁴. На друго мнение е Ледесма Рамос: членовете на Централния изпълнителен триумвират, създаден в деня на сливането, са "единствените ръководители на организацията... до септември 1934 година"¹⁰⁵.

Истината е, че ако не като "безспорен водач", в месеците след създаването на ФЕ-ХОНС Хосе Антонио Примо де Ривера се държи поне като "първи сред равните". През май например, когато започват да се раздават членските карти на движението и по традиция първите номера се запазват за основателите, именно той определя списъците им и лично подписва всички карти¹⁰⁶. Неговото мнение надделява и в спора с Ледесма Рамос за тактиката и посоките, в които ФЕ-ХОНС следва да търси привърженици. Преобладаващата част от пропагандната и организационната дейност на движението се насочва не към големите градове с компактни работнически маси, а към "селска Испания", т. е. към малките провинциални селища¹⁰⁷. С нарастващия апетит за едноличен лидер и с амбицията на Хосе Антонио да се предпази от конкуренцията се свързва и отказът му да бъде допуснат в партията Хосе Калво Сотело, известен монархист и бъдещ ръководител на Националния блок¹⁰⁸.

Но пътят му към върха на ФЕ-ХОНС не е безпроблемен. Освен съпротивата на Ледесма Рамос и съмишлениците му, все още по-скоро мълчалива, през пролетта и лятото на 1934 г. нараства недоволството и на част от "ястребите" на движението. Повод са поредните нападения на групи от Социалистическата младеж срещу членове на Фалангата, при което тя дава нови жертви. През април "Испанска фаланга" публикува писмото на мадридски студент, който направо заявява, че "не си струва да се рискува живота" за продажбата на едно "интелектуално и литературно" списание. В отговора си Хосе Антонио защитава начина на списване на "Испанска фаланга", но в потесен кръг се показва склонен към репресивни мерки срещу младите социалисти, още повече, че по същото време на два пъти е жертва на неуспешни атентати¹⁰⁹. Екстремистите от ФЕ-ХОНС се активизират, особено след като известният монархист Хуан Антонио Ансалдо се записва във ФЕ-ХОНС и организира бойните групи "Първа линия" на фалангистката "милиция". През май и юни те провеждат редица нападения срещу "марксистите".

Действията на "Първа линия" предизвикват остра реакция от страна на правителството. Забранена е продажбата на списанието "Испанска фаланга", а към Кортесите е отправено искане Хосе Антонио да бъде лишен от депутатския си имунитет и предаден на съд за незаконно притежаване на оръжие. Кортесите отхвърлят искането след намесата на Индалесио Прието, лидер на центристкото крило на ИСРП, който в конкретния случай защитава не толкова Хосе Антонио, колкото свой колега-социалист, обвинен в същото прес-

тъпление¹¹⁰. А самият Хосе Антонио се опитва да се противопостави на ескалацията на насилието, в което все повече е въввлечена и ФЕ-ХОНС.

Мечтаещи за "яръстен и настойчив тероризъм", екстремистите не крият "възмущението" си от "сътрудничеството" между Хосе Антонио и Прието, а Ансалдо започва кампания срещу него, обвинявайки го в "революционна неспособност и интелектуален нарцисизъм"¹¹¹. Ледесма Рамос твърди, че "заговорниците" обмисляли дори и планове за насилствено отстраняване на Хосе Антонио от ръководството на движението¹¹². В последна сметка "бунтът" е потушен, а Ансалдо е изгонен от ФЕ-ХОНС.

Според Х. Хименес Кампо в основата на тази акция лежи не само или не толкова съпротивата срещу "похода" на Хосе Антонио към еднолично ръководство на ФЕ-ХОНС, колкото старата идея на монархистите да я подчинят и организационно да я превърнат във "въоръжената ръка" на антирепубликанската десница¹¹³. Но така или иначе отстраняването на Ансалдо повлиява след себе си и чувствителното намаляване на финансовата подкрепа от страна на монархистите, а това също не може да не се отрази на авторитета на Хосе Антонио. Още повече, че останалите двама "триумвири" — Ледесма Рамос и Руис де Алда, също нямат нищо против употребата на насилието.

При това положение на 20 август 1934 г. Хосе Антонио подписва споразумение с лидера на Испанско обновление Гоикоеча, според което ФЕ-ХОНС се задължават да не атакуват в пропагандата си РЕ, а в замяна на това получават обещание за нова парична подкрепа.

Според една от клаузите на споразумението 45 % от помощта за ФЕ-ХОНС трябва да бъде употребена за създаване на "антимарксистка работническа синдикална организация"¹¹⁴. Ледесма Рамос решава да се възползва от нея, за да осъществи старата си идея за привличане към Фалангата на "пролетарските маси". Така през август 1934 г. се раждат Работническите национал-синдикалистски централи (КОНС), вертикално организирани по производствен принцип по подобие на анархосиндикалистката Национална конфедерация на труда (СНТ). Тяхната съдба обаче не е особено щастлива. Малцина сред изследователите вярват на обявената от Ледесма Рамос цифра (15 хиляди членове за 12 дни), а и значително по-мощните СНТ и социалистическия Общ съюз на трудещите се (ОСТ) не им оставят простор за някаква по-значителна изява¹¹⁵.

Към есента на 1934 г. бъдещето на ФЕ-ХОНС изобщо не изглежда оцветено в розово: тя губи първоначалната си привлекателност на "модно движение", още повече, че въвличането ѝ в стратегията на насилието я обезличава като оригинална политическа сила; губи и значителна част от финансовата си подкрепа; в ръководството ѝ липсва единство по въпросите на тактиката. За ръководителите ѝ става все по-очевидно, че за да може да оцелее, са необходими радикални действия.

На 28 август "триумвирите" решават да свикат първия Национален съвет на ФЕ-ХОНС. До заседанията му, насрочени за 4—7 октомври, според официалното съобщение прекратяват дейността си Централният изпълнителен триумвират и Командният комитет, като всичките им функции се поемат от "председателя на Националния съвет Хосе Антонио Примо де Ривера"¹¹⁶.

На 4 октомври 1934 г. в Мадрид се събират 34 от членовете на Националния съвет. Тематиката на дискусиите е определена предварително: окончателно утвърждаване на устава на ФЕ-ХОНС; избор на ръководни органи и уточняване на политическите принципи¹¹⁷. Със 17 гласа за, 16 против и един въздържал се (Хосе Антонио) съветът решава движението да възприеме принципа на единоначалието, като върховният лидер се избира за срок от три години. На 5 октомври за пръв "национален шеф" е избран Хосе Антонио Примо де Ривера¹¹⁸. Започва обсъждането и на програмата и устава на ФЕ-ХОНС. Но те ще бъдат публикувани по-късно. Две са основните причини: липсата на единство по "доктриналните" въпроси и започналите работнически вълнения, които на 6 октомври прерастват във въстание.

Правителствените коалиции, държащи кормилото на властта след изборите от ноември 1933 г. (на радикалите Лерус и Сампер Ибанес), провеждат системен демонтаж на реформите от първите две години на Втората република. Едно след друго следват отлагането на затварянето на религиозните училища и на отделянето на църквата от държавата, забавянето на аграрната реформа, амнистията за всички заговорници от периода 1931 — 1933 г., включително и за ген. Санхурхо. Съпротивата на левите партии срещу "контрареформите" е енергична, но не по-малко енергично е искането на десните за силна власт, която да доведе докрай ликвидирането на постигнатото от "републиката на реформите".

Със започването на новия активен политически сезон през есента на 1934 г. СЕДА, която в продължение на близо година подкрепя правителствената коалиция, без да участва в нея поради вето на президента Самора, заявява, че оттегля парламентарната си подкрепа за правителството на Сампер Ибанес и ултимативно настоява за включването на нейни представители в новия кабинет. Моментът на ултиматума е избран умело и на 4 октомври отново Лерус съставя първата коалиция с участието на трима министри-сидисти. Към това време обаче СЕДА вече е еволюирала доста надясно, включително възприемайки елементи от фашистката идеология: корпоративната тоталитарна държава, фюрерския принцип и т. н.¹¹⁹ Влизането ѝ в правителството се възприема от левницата и на първо място от ИСРП като открито предизвикателство и още същия ден ОСТ обявява обща стачка, която бързо прераства във въоръжени сблъсквания в Мадрид, Барселона и други градове, а в Астурия — в масово въстание.

Фалангата знае или поне се досеща за подготовката на въстанието. Още на 24 септември Хосе Антонио пише до ген. Франсиско Франко, по онова време главнокомандуващ войските на Балеарските острови, че в Испания се готви нещо сериозно, "не някакъв шумен, уличен метеж от типа на онези, които Цивилната гвардия би потушила без усилия, а преврат със съвършена техника, според изискванията на школата на Троцки, а може би и ръководен от самия Троцки (има немалко мотиви да се предполага присъствието му в Испания)". Хосе Антонио съобщава на Франко, че дори предложил на Министерството на вътрешните работи да въоръжи членовете на ФЕ-ХОНС, за да бъдат използвани като "спомогателни сили", но получил отказ¹²⁰.

На 6 октомври ФЕ-ХОНС повтаря предложението си към правителството. В специален циркуляр Националният съвет "потвърждава енергичното си

отхвърляне на недоразвитата и немошна система... чието съществуване излага Испания на големи опасности", но заявява готовността си "пред подривните намерения на сепаратистките и марксистките организации... да използва силите си, където е необходимо, в защита на испанската държава". На следващия ден КОНС също публикуват обръщение, в което заявяват, че "разполагат с достатъчно персонал", за да заместят стачкуващите членове на ОРС във всички сфери, в които е необходимо¹²¹.

Правителството обаче предпочита да използва за потушаване на вълненията армията, а не да се доверява на Фалангата. От своя страна и Хосе Антонио бърза да се дистанцира от онези, които отхвърлят предложението му за сътрудничество: "Бяхме против революцията, доколкото тя е марксистка и антииспанска; но няма да крием, че в отчаянието на социалистическите, профсъюзните и анархистките маси има дълбок смисъл, който изцяло споделяме. Нищо не превишава нашия гняв и нашето отвращение пред социален ред, съхраняващ глада на огромни маси и толериращ охолното бездействие на малцина... Сега за нас е въпрос на живот или смърт решително да съхраним¹²² сред заплашителната бъркотия чистотата на един стил и една доктрина".

Но, както вече се изтъкна, за целта трябва да се преодолеят и редица "идеологически" различия вътре в самата ФЕ-ХОНС: например за дефиницията на Отечеството между Хосе Антонио и Ледесма Рамос, по въпроса за отношението към религията, с постановката на който изказва несъгласието си един от също най-видните основатели на Фалангата — Франсиско Морено и т. н. Впрочем Ледесма Рамос, утвърден на Националния съвет за председател на Политическата хунта, която трябва да предложи проектопрограмата, критикува и самия начин на изработването ѝ: след приемането ѝ от Политическата хунта Хосе Антонио, който само половин година по-рано пледира въобще против програма, самостоятелно внася в нея промени, които "правят по-абстрактни изразите и омекотяват, дерадикализират някои от точките"¹²³.

Работата на Хосе Антонио върху програмата продължава почти месец след Националния съвет на ФЕ-ХОНС. Тя се появява едва през ноември под името "Програмни точки на Испанската фаланга на Хунтите за национал-синдикалистко настъпление". Точките са 27, групирани в шест големи раздела: "Нация. Единство. Империя."; "Държава. Личност. Свобода."; "Икономика. Труд. Класова борба."; "Земя."; "Народно образование. Религия." и "Национална революция."

Сравнението между програмата на ФЕ-ХОНС и тези на предшестващите го групи — от "Завоюването на държавата" и Националния монархически съюз до ХОНС и Испанската фаланга, показва най-малко две неща. Първо, постоянно присъстват, естествено всяка в своето развитие, поне пет основни идеи:

1. Крайната цел на испанския фашизъм е възраждането на единна, велика, независима и имперска Испания.

2. Средството за постигането ѝ е тоталитарната корпоративна държава, в която ще бъдат ликвидирани класовата борба, парламентарният режим и партиите (и на първо място марксистките), а личността ще ползва индивидуалните си права и свободи само доколкото те са подчинени на или съвпадат с интересите на държавата.

3. Методът за изграждането на тоталитарната корпоративна държава е "прякото действие", сиреч разрушаването със сила на старата либерална държава.

4. Механизмът на функциониране на новата държава ще бъде в съответствие с принципите на йерархията, авторитета и реда.

5. Тоталитарната държава ще се основава на "естествените" организми на обществото — семейството, общината и синдикатът. В техните рамки ще бъде гарантирано правото на съзидателен труд.

Същевременно в "Програмните точки на Испанската фаланга на Хунтите за национал-синдикалистко настъпление" са включени и някои нови постановки, които допълват или доуточняват тези основни идеи, или пък произтичат от условията на конкретната испанска политическа действителност. ФЕ-ХОНС настоява за "незабавно анулиране" на конституцията на Втората република, защото тя "посяга на единството като съдба на Испания". Програмата обещава "признаването на частната собственост като законно средство за осъществяване на индивидуалните, семейните и обществените цели" и "защитата ѝ срещу злоупотребите на едрия финансов капитал, спекулата и лихварството". Същевременно ФЕ-ХОНС подкрепя "тежиденията към национализация на банковото обслужване и, чрез корпорациите, на основните сфери на общественото обслужване". Наред с "ново преразпределение на обработваемата земя с цел установяването на семейната собственост" се допуска и възможността от "експроприиране без обезщетение" на незаконно придобитите или неправомерно използвани земи. Правото на труд се съчетава със задължението на труд за "всички работоспособни испанци". Предвижда се въвеждането на задължително военно обучение за всички младежи преди включването им в "националната и народна армия на Испания". Движението се основава на "католическия дух", но предупреждава, че "няма да допуска никаква намеса или дейност, която да унижава достойнството на държавата или националната ѝ цялост".

Испанската фаланга на Хунтите за национал-синдикалистко настъпление, завършват "Програмните точки", се бори за "нов ред", установен чрез "национална революция." За осъществяването ѝ тя ще действа самостоятелно, като ръководството ѝ ще търси "необходимото сътрудничество само в крайния шумр и при условие, че се съхрани водещата роля" на движението¹²⁴.

Първият национален съвет на ФЕ-ХОНС обсъжда, както вече се споме-на, и устава на движението. В окончателната си редакция той е публикуван на 22 октомври 1934 г. 58-те точки на 13-те му раздела очертават "модела" на движение, изцяло вписващо се в принципите на "иерархията, авторитета и реда". Целите, които си поставя ФЕ-ХОНС, са "да възвърне на испанския народ дълбокото чувство за нерушимото му единство като негова историческа съдба" и "да наложи социална справедливост на основата на интегрираща организация, стояща над индивидуалните, груповите или класовите интереси". Начело на движението стои национален шеф, практически с неограничени пълномощия, чиято замяна след изтичането на тригодишния му мандат е почти невъзможна: трябва да го отхвърлят 3/4 от членовете на Националния съвет, съставен от хора, пряко подчинени или изцяло зависещи от него. По-надолу в йерархията следват шефовете на служби (отдели) и провинциалните шефо-

ве, а в основата са Хунтите за национал-синдикалистко настъпление; учредени с разрешението на националното ръководство там, където има най-малко 20 желаещи да членуват във ФЕ-ХОНС.

В устава заляга и още един, макар и необявен принцип — на елитаризма, на дистанцията между "избранниците" и "другите". Още в първичните организации (Хунтите) членовете се делят на две категории: обикновени привърженици и "бойци", които подписват специална "формула за присъединяване, установена от ръководството". Само те имат правото да заемат командни длъжности. За тях практически отпада и "таванът" от 45-годишна възраст. Той не е валиден, ако "боецът" е на ръководен пост повече от две години или изпълнява "особени" задачи. Още по-ярко изпъква този принцип в дистанцията между базата и националното ръководство — на междинно (провинциално) равнище е създаден своеобразен филтър, който пропуска заповедите отгоре надолу, но не приема сигналите в обратна посока. Елитарният принцип присъства и във висшия ешелон на ФЕ-ХОНС. Националният шеф не само лично назначава Генералния секретар на движението, но и определя половината от членовете на Политическата хунта, постоянно действащият орган на Националния съвет¹²⁵. От същия принцип е подхождено дори и при определянето на униформата на ФЕ-ХОНС. Синята риза с отворена яка е задължителна за бойните групи "Първа линия", а останалите членове имат право да я носят само в по-особени случаи¹²⁶.

С "Програмните точки" и Устава ФЕ-ХОНС определя окончателно идеологическия и организационнополитическия си облик. Сравнен с "класическия" и "истинския" фашизъм в Италия и Германия, испанският им събрат повтаря почти всичките им основни елементи, които дори следват сходна еволюция в развитието си — от първоначалното съчетание между национализъм и социализъм (не е трудно да се направи аналогия например между "Завоюването на държавата", а отчасти и ХОНС, от една страна, и групата на братята Щрасер в Германия, от друга) до елитарно крайно дясно движение. И все пак във ФЕ-ХОНС като че ли по-силно се чувства италианското влияние, макар и по-скоро чрез онова, което тя няма в сравнение с Националсоциалистическата германска работническа партия (НСГРП) — антисемитизмът, достигащ до антихуманизъм, шовинизмът и реваншизмът до степен на геополитика и т. н.

Разбира се, би било погрешно, ако във ФЕ-ХОНС се търсят и откриват само "имитационните" елементи¹²⁷, ако се забравят чисто националните, испански специфики в идеологията му. Още повече, че такава фундаментална идея например, каквато е корпоративизмът, има, както вече се изтъкна и своите дълбоки и многолетни корени в страната¹²⁸. На различна плоскост е поставена и идеята за "единството като историческа съдба" на Испания. Нито Италия, а още по-малко Германия са раздирани от такива остри национални противоречия, те нямат и своите Каталония и Баския, заредени, особено в началото на 30-те години, с могъщи сепаратистки импулси. Трето, ФЕ-ХОНС интегрира в себе си "католическия дух", което отсъства при германския националсоциализъм или е поставено на договорна основа при италианския фашизъм.

И тъй, ФЕ-ХОНС съчетава в себе си основните теми на фашизма като европейско явление и специфични испански елементи, които реално вълну-

ват политически активното общество през първата половина на 30-те години, т. е. съчетава "модни" и в страната, и извън нея идеи. С този идеен и политически багаж и с организация от около 5000 души¹²⁹ движението навлиза в 1935 — последната мирна година на Втората република в Испания.

4. ФЕ-ХОНС В НАВЕЧЕРИЕТО НА ГРАЖДАНСКАТА ВОЙНА

За ФЕ-ХОНС 1935 г. започва с неприятности. На 15 януари Ледесма Рамос подава оставката си от всички постове и напуска движението. Това е втората сериозна загуба в разстояние на два месеца, след като през ноември друг виден фалангист — Франсиско Морено, се отказва от членството си поради несъгласие с формулировката за отношенията между църквата и държавата.

Изследователите не са единодушни по въпроса за причините, които подтикват действията на Ледесма Рамос. Като правило историците-фалангисти предпочитат да изтъкват на първо място лични мотиви, в основата на които лежи съчетанието от ревност и завист¹³⁰. Другото мнение, че причините са свързани с различията по стратегията и тактиката на ФЕ-ХОНС, макар и да тръгва от твърденията на самия Ледесма Рамос, звучи доста по-правдоподобно, особено в интерпретацията на Ш. Елууд: "През 1934 г. се разиграваше, а през 1935 г. излезе на бял свят не личната несъвместимост,... а съревнованието за лидерство в една политическа група и за възможността да се наложи на тази група определена политическа стратегия като средство да се добере до властта. Изобщо не ставаше въпрос за идеологически различия, доколкото преди сливането си двете групи (Испанската фаланга и ХОНС — б. м., Д. Д.) защитаваха по същество идентични позиции... Проблемът беше не в крайната цел, а по-скоро в средствата"¹³¹.

Хосе Антонио успява да изпревари Ледесма Рамос. Преди още оставката му да бъде обявена публично, ръководството на ФЕ-ХОНС го изключва, заедно с неколцина негови последователи, от движението. Чистка на "група малограмотни, дошли от марксисткия лагер", оценява акцията националният шеф¹³² и с това скъсва окончателно мостовите не толкова със самия Ледесма Рамос (през 1936 г. двамата се "помиряват"), колкото с онова, което той олицетворява: идеята за "революция срещу буржоазията", за пролетарска основа на движението. Или с други думи, след като още в "Програмните точки" национал-синдикализмът изчезва като понятие, два месеца по-късно той изчезва и като средство за изграждане на масова база на ФЕ-ХОНС.

Разбира се и в противния случай, съхранявайки "синдикалистката" си насоченост, ФЕ-ХОНС едва ли би била в състояние да преодолее кризата, в която се оказва в началото на 1935 г., доколкото тя е породена и от редица други фактори. Първо, с напускането на Франсиско Морено движението губи още един от основните си източници на средства. Второ, през ноември 1934 г. на испанската политическа сцена се появява нов, значително по-сериозен конкурент — Националният блок (БН) на Калво Сотело, рожба на "примирието" между двете монархически организации, РЕ и КТ. Две са основните последици за ФЕ-ХОНС: със създаването на БН Испанското обновление също прекратява финансовата помощ, която Фалангата получава според споразумението от 20 август 1934 г.; а програмата му включва основните ѝ искания (един-

ство, ред, корпорации и т. н.), като при това, основани на вековната монархическа традиция, те звучат доста по-убедително¹³³.

Към тези фактори Х. Хименес Кампо добавя и още три: част от буржоазията, първоначално склонна да приеме и подкрепи ФЕ-ХОНС, се разочарова от нищожния ѝ ръст като организирана сила през 1934 г.; основната маса от работническата класа, макар и обект на пропагандни атаки от страна на Фалангата, не възприема призивите ѝ; идеологията на движението не е ефикасна като защита на буржоазните институции в предреволюционната обстановка на 1934—1935 г. поради факта, че демагогията му включва в себе си и отделни антибуржоазни елементи¹³⁴.

В резултат от действието на всички тези фактори в началото на 1935 г., както твърди Ст. Пейн, ФЕ-ХОНС не разполага с пари да плати дори и за електричеството на сградата, в която се помещава централното ѝ седалище¹³⁵. И доколкото, от друга страна, Хосе Антонио окончателно се налага като едноличен шеф на движението, върху него пада и почти цялата отговорност за бъдещето му. Той е принуден да ограничи до минимум задълженията си и като адвокат, и като депутат в Кортесите, за да се отдаде изцяло на битката за оцеляване на "своята антипартия". Два са основните проблеми, които не търпят отлагане: средствата за съществуването на ФЕ-ХОНС и утвърждаването на самоличността ѝ сред другите десни сили.

В рамките на националната политика обаче тези два проблема като че ли взаимно се отричат. Средствата все пак могат да дойдат единствено от десницата, а съхраняването на самоличността на движението включва и критика срещу нея. Единственият възможен вариант при това положение е да се търси финансова помощ отвън и отново да се приеме "левичарският" тон, отхвърлен с изключването на Ледесма Рамос.

Още на 17 февруари 1935 г., поканен на Атенеума в Сарагоса да говори върху "новия ред", Хосе Антонио показва, че е склонен да възприеме този вариант. "Животът в Испания, заявява той, трябва да се основава на общините и на синдикатите, доколкото корпоратизмът е предпазливо решение, в което няма нищо революционно"¹³⁶. И тъй, само да има три месеца след "изхвърлянето" на национал-синдикализма от програмата на ФЕ-ХОНС Хосе Антонио отново се връща към него, отделяйки го при това в редица случаи от идеята за "корпоративната организация на испанското общество".

Замисълът е очевиден. Идеята за корпоративната държава присъства в програмите и на РЕ, и на СЕДА, и особено на новосъздадения Национален блок. Не случайно във Валядолид в деня на официалното учредяване на Испанския университетски синдикат — 3 март 1935 г., Хосе Антонио заявява: "Други групи се обявяват например за корпоративни. Но това са само приказки... Днес корпоративната държава нито съществува, нито някой знае какво представлява. Законът за корпорациите в Италия според самия Мусолини е отправна, но не и крайна точка, както възприемат корпоративизма нашите политици." Основният недостатък на корпоративната система според Хосе Антонио е, че тя не интегрира в едно цяло собствениците и трудещите се, а се опитва да ги примири в качеството им на две различни и враждебни групи¹³⁷. В замяна на това ФЕ-ХОНС се бори за създаването на "вертикални синдикати", които да обхванат "всички, които участват в националната икономика... и които няма да се нуждаят нито от паритетни комитети, нито от свър-

зващи ги части, защото функционират органично, както функционира армията например, без някому да е хрумнало да създава паритетни комитети от войници и началници"¹³⁸.

Следващата крачка "наляво" е свързана с опита отново да се потърси път към пролетарските маси на Испания. Друг е спорът коя е първопричината — дали фактът на изоставянето на ФЕ-ХОНС от десницата, както твърди например Х. Хименес Кампо, или — по-вероятно, намерението, реално или по-скоро демагогско, за приобщаването им към идеите на национал-синдикализма¹³⁹. Но така или иначе три месеца след като предлага услугите на Фалангата за потушаване на Астурийското въстание и дори нарежда на местните й организации да участват "самостоятелно" в тази акция, Хосе Антонио отново се показва необикновено предпазлив в оценките си за него. "Бунтовете, заявява например той в реч в Кортесите на 25 януари 1935 г., винаги са резултат най-малко на две съставки: първата, много разпространена, е отсъствието на вътрешна логика, липсата на вътрешен смисъл на действащия режим... Извън съмнение е, че въстания са избухвали само срещу режими, които започват да се изчерпват. От друга страна, необходимо е да съществува едно енергично малцинство, което, възползвайки се, долавяйки това състояние на упадък, тази липса на вътрешен смисъл за съществуване на политическата държава, която възнамерява да атакува, тръгва в атака с повече или по-малко късмет."¹⁴⁰ И още по-"наляво", но същевременно запазвайки враждебността спрямо "реалната левица", във вече споменатата реч във Валядолид на 3 март: "В комунизма има нещо, което може да се вземе: неговото себепризнание, чувството му за солидарност. Но в качеството си на варварско нашествие, каквото представлява, руският комунизъм е лишен и се абстрахира от всичко, което може да означава историческа и духовна ценност."¹⁴¹

Постепенно ФЕ-ХОНС "радикализира" и възгледите си по отношение на аграрната реформа. След предпазливия като цяло намек за "ново преразпределение на обработваемата земя" от "Програмните точки" идва доста по-категоричното искане за "икономическа реорганизация на испанската земя", като се определи кои зони са обработваеми и кои, независимо от труда, осъждат населението си на вечна бедност. Вторият етап е да се определи "кои са "икономически общности" за обработването на земята и след това — "решително да се премести населението на Испания върху тази обитаема и обработваема земя", както обяснява Хосе Антонио в реч пред Кортесите на 23 юли 1935 г.¹⁴² Но когато става дума за прехода от думи към дела, неговата "еластичност" граничи с чистата демагогия: "Ще ме попитате: но ще се плаща ли на собствениците или не (при "преместването" на населението върху "добрата" земя — б. м., Д. Д.) Ще ви отговоря: това не знаем, ще зависи от финансовите условия във всеки момент"¹⁴³.

И тъй в няколко само месеца, след като Хосе Антонио Примо де Ривера става национален шеф на ФЕ-ХОНС, идеологията ѝ претърпява спираловидна еволюция от "чистия" национал-синдикализъм през концепцията за "елитарно" движение до "ляв" антикомунизъм от популистко-националистически тип и до идеята за "трети път" за преодоляване на кризата на Втората република. "Незабавната задача на производителите е да разрушат либералната система, ликвидирайки политическите шайки и банковите акули. За осъ-

ществяването ѝ има само два пътя: комунистическият и национал-синдикалистският. Друг изход няма. И двата се стремят да унищожат този ред, и двата се стремят към нов ред... Но ако комунизмът премахва редица хубави неща, като семейното чувство или националното чувство, ако не осигурява нито хляб, нито свобода и ни поставя под господството на чужда нация, какво да се прави?... Национал-синдикалистското движение е убедено, че е намерило верния изход: нито капиталистически, нито комунистически... Нито десни, нито леви! Нито комунизъм, нито капитализъм! Национален режим: национал-синдикалистският режим!"¹⁴⁴

Колкото до финансовата подкрепа отвън, в по-новите изследвания все повече автори отхвърлят категоричното твърдение на Ст. Пейн, че "няма доказателства, че Фалангата е поддържала никакви официални контакти с нацистката и фашистката партия преди 1936 година"¹⁴⁵. Вярно е, че още през декември 1934 г., по повод на съобщенията за участие на Хосе Антонио в "международен конгрес на фашистките партии", той пише в специално съобщение за печата: "Испанската фаланга на ХОНС не е фашистко движение; с фашизма тя има някои съвпадения по основни точки с универсално значение, но ежедневно се очертават специфичните ѝ характеристики и е сигурна, че именно по този път ще намери най-плодотворните си възможности"¹⁴⁶. Вярно е също така, че в хода на "реидеологизацията" си от началото на 1935 г. ръководителите на ФЕ-ХОНС отново нееднократно я дистанцират от другите фашистки движения. Но документално е доказано и това, че след като през май 1935 г. Хосе Антонио пътува до Рим, от следващия месец до февруари 1936 г. ФЕ-ХОНС получава от Италия чрез посолството ѝ в Париж по 50 000 песети (около 36 000 долара по покупателна стойност в началото на 80-те години), а до юни с. г. — по 25 000 песети месечно. Подобни преговори, но без финансов резултат, се водят и с представители на НСГРП¹⁴⁷.

Освен това, както пише М. Гарсия Венера — без съмнение един от добре информирани историци — фалангисти, още в началото на 1935 г., обсъждайки възможността за издаване на свой печатен орган, ФЕ-ХОНС получава от Италия оферта за безвъзмездно отпускане на печатарска техника¹⁴⁸. Гарсия Венеро не коментира по-нататъшното развитие на преговорите, но на 21 март едва свързващата двата края Фаланга пуска първия брой на вестник "Ариба" ("Да живее"), който в продължение на 34 години — до февруари 1979 — ще бъде официалният орган на движението.

Окуражено и обнадеедено от тази солидна и постоянна финансова помощ, през лятото на 1935 г. ръководството на ФЕ-ХОНС прави опит за практическо претворяване на идеята си за "национална революция". В духа на испанските традиции и най-вече поради факта, че като организирана маса тя все още е далеч от мечтаната сила, специалното заседание на Политическата хунта обсъжда варианта за преврат. Хосе Антонио дори съставя и "проект-листа" на бъдещото правителство в случай на успех. Наред с известни фалангисти като Руис де Алда, Мануел Матео, Мануел Валдес Ларанга, Рамон Серано Сунер и други, в нея фигурират и имената на трима от бъдещите ръководители на военния метеж от 18 юли 1936 г. — Франсиско Франко, "назначен" за министър на националната отбрана, Емилио Мола (на вътрешните работи) и Мануел Гоедес (на Мароко и колониите)¹⁴⁹. Идеята обаче пропада,

тъй като Хосе Антонио не успява да се споразумее с военните от заговорническия Испански военен съюз (УМЕ), които категорично отхвърлят искането на ФЕ-ХОНС да разполага с "цялата политическа власт", или поне да се опита да създаде "нова политическа формация".

Основният аргумент на представителите на УМЕ е, че "национал-синдикалисткото движение не разполага с достатъчно сили и средства, за да получи подобни привилегии"¹⁵⁰. Това се осъзнава прекалено ясно и от ръководството на Фалангата, но тя отново просто няма време поне да се опита да преодолее организационната си немощ. През есента на 1935 г. за пореден път Испания е изправена пред перспективата за предсрочни парламентарни избори. На тактиката, която трябва да следва в тях ФЕ-ХОНС, е посветен почти изцяло и вторият Национален съвет, който се свиква в Мадрид на 15 и 16 ноември.

В навечерието на третите поред предварителни парламентарни избори на Втората република поляризацията на политическите сили достига краен предел. Почти за всички е очевидно, че борбата ще се води не толкова между различните партии, колкото между два противостоящи си блока — наляво и надясно от центъра. И наистина, по инициатива на ИСКП още през декември 1935 г. 22 леви и демократични партии и организации създават испанския Народен фронт. За десницата също е ясно, че трябва да потърси начин да се обедини. От тази констатация изхожда и Хосе Антонио, издигайки пред Националния съвет идеята за създаване на широк Национален фронт (ФН), който да се противопостави на очертаващия се Народен фронт. "Близката битка, заявява той в речта си при закриването на Националния съвет, ще бъде не просто изборна, а много по-драматична от изборните борби, ще се води не около изчерпаните стойности, които се наричат десница и левица; а между азиатския, зловещ и заплашителен фронт на руската революция в испанския ѝ вариант, и националния фронт на нашето поколение, което е на бойна нога.

Но под знамето на Националния фронт не ще може да се вмъкне контрабандна стока... На входа ще има часови, които ще проверяват дали наистина онези, които искат да влязат, са оставили извън него всички групови и класови интереси."¹⁵¹

Така, само година след обещаното в "Програмните точки" "споразумение само в крайния шурм", ФЕ-ХОНС бърза първа да предложи предизборен съюз с други сили. При това, независимо от самоопределянето ѝ "нито дясно, нито ляво" и "противник на всички партии", Фалангата изобщо не се колебае в избора си: предложението ѝ е към онези, които отхвърлят "марксизма и сепаратизма", т. е. към десните партии.

Отново обаче съдбата на предложението на ФЕ-ХОНС се обвързва с количествената и организационната ѝ немощ. Претенциите ѝ да играе водеща роля в бъдещия ФН са отхвърлени от потенциалните ѝ съюзници, още повече, че тя поставя като условие да ѝ се дадат 20 места в листата на десните кандидатури. Лоша услуга ѝ правят и демагогския ѝ лозунг "нито комунизъм, нито капитализъм", в който лидерите на традиционната десница виждат опасност да загубят консервативния гласоподавател, шумната ѝ — и не толкова демагогска — подкрепа на кампанията против разкритите финансови злоупотреби сред членове на последния кабинет на Лерус през есента на 1935 г. и т. н.

При това положение на 24 декември 1935 г. ръководството на ФЕ-ХОНС изпраща до местните организации специален циркуляр, с които Хосе Антонио организира своеобразно допитване по идеята за създаване на Национален фронт. "Изгодно ли е за Фалангата абсолютно изборно въздържане или възприемането на поведение на абсолютна независимост, която задължително ще доведе до пълно отсъствие на наши представители в Парламента?... Участието в изборен фронт ще бъде ли оценено от най-верните членове като отстъпление от доктриналните позиции на Фалангата?"¹⁵³ След провеждането на "плебисцита", на 6 януари 1936 г., Политическата хунта дава последните си разпореждания за евентуалното участие в блок на десницата:

"Окончателните искания на Фалангата, подчинени на доктриналната ѝ самостоятелност и тактическата ѝ независимост, за да приеме съвместно участие в изборите с други партии са:

а) Да се поддържа като единствена допирна точка антима르크сизмът и антисепаратизмът.

б) Водене на пропаганда... напълно независимо и с разграничаване на членовете на Фалангата от останалите организации на фронта.

в) Задължително условие за влизане в антиреволюционния фронт на Фалангата е да ѝ се предоставят от 25 до 30 места в кандидатурите, които ще се представят."¹⁵⁴

Условията са явно неприемливи за десницата и на 9 януари вестник "Ариба" информира, че "нито една група не се присъедини в истинския смисъл към идеята за Националния фронт, нито пък започна никакви преговори с Фалангата." Поради това ФЕ-ХОНС започва "със собствените си сили, открити за всякакви контакти; и поемайки цялата отговорност, незабавно пропагандата на Националния фронт, със свои кандидатури в Мадрид и в осемнадесет провинции"¹⁵⁵.

Според данните, обобщени от Ст. Пейн, към началото на 1936 г., т. е. в навечерието на изборите от 16 февруари, "собствените сили" на ФЕ-ХОНС се изчисляват между 10 000 и 11 000 членове на "Първа линия" (в Мадрид около 1500, във Валядолид между 1500 и 1800, в Естремадура от 1200 до 1500, в Андалусия около 1200, в Сантандер около 800 и в някои други градове и провинции — Бургос, Валенсия, Малага, Галисия, Каталония и т. н. — между 200 и 500 души във всяка една), а заедно с "обикновените" привърженици — на не повече от 25 000 души¹⁵⁶. Очевидно е, че тя няма почти никакви шансове в изборната борба. Така и става. На 16 февруари 1936 г. ФЕ-ХОНС получава малко повече от 40 000 гласа (0,08 %), а нито един от кандидатите ѝ (Хосе Антонио се представя в Мадрид и в още шест провинции) не е избран за депутат¹⁵⁷.

"Буржоазната левица ще се върне на власт, поддържайки трудното равновесие между толерантността на центъра и натиска на подривните маси — прогнозира Хосе Антонио в интервю от 6 януари 1936 г. положението след изборите. Ако управниците — Асаня например, съумеят да предложат национална политика, която да им осигури замяната на толкова несигурни поддръжници с други, по-силни и по-трайни, може би Испания ще се радва на добри времена. Ако — както е по-вероятно — не успеят, съдбата на Испания ще се реши между марксистката революция и националната революция."¹⁵⁸

Прогнозата е доста точна. Изборната победа на Народния фронт е прекалено крехка (268 места в Кортесите срещу 205 за десницата), а новосформираното правителство на левия републиканец Асаня разполага с 87 от тях и във всеки момент трябва да търси парламентарната подкрепа предимно на партиите наляво от себе си и на първо място тази на ИСПП (100 места), по онова време под силното влияние на лидера на лявото ѝ крило Франсиско Ларго Кабалеро¹⁵⁹. Асаня става все по-отстъпчив пред натиска на неизживелите сектантските си настроения привърженици на комунистическата и социалистическата партия и все повече "радикализира" първоначалната си програма за "умерено" възраждане на "републиката на реформите". Мероприятията по възстановяване на работа на уволнените по политически причини след октомврийските събития от 1934 г., по провъзгласяване на правото на автономия за всички народности на Испания, по спирането на изплащането на компенсациите за конфискувани земи и т. н. се съчетават с удивителна търпимост към нарушенията на обществения ред, когато са дело на левите сили. По данни на Министерството на вътрешните работи само за периода от 16 февруари до 31 март 1936 г. в Андалусия например са изгорени 11 църкви и манастири, част от които са превърнати в "Народни домове", ограбени са седем едри земеделски стопанства, изгорено е значително количество съдебна документация — от нотариални актове до дела за нарушаване на обществения ред, организирани са редица помпозни "погребения" на лидери на десницата и т. н.¹⁶⁰

Левите стоварват немалка част от своята омраза и конкретно върху ФЕ-ХОНС. Още на 28 февруари 1936 г. на многохиляден митинг в Мадрид е отправено искане за разпускане и разоръжаване на "фашистките банди". Не са рядко явление погромите над местните клубове на Фалангата и убийствата на нейни членове — тя дава около 40 жертви в първите три месеца след изборите¹⁶¹.

В същото време е в ход и друг един процес. Разочаровани от поражението на десницата като цяло, по-екстремистки настроените ѝ привърженици обръщат погледа си към ФЕ-ХОНС — все пак тя е единствената, която се оказва права в твърденията си, че буржоазно-парламентарната система е неспособна да спре "азиатското нашествие" в Испания и че спасението е само в "националната революция". Според трудно проверими данни в дните непосредствено след изборите ръководството на ФЕ-ХОНС получава над 70 000 молби за членство¹⁶². Предвиждайки сякаш и този процес, на 21 февруари Хосе Антонио разпраща нов циркуляр до местните организации на движението, в който изрично предупреждава: "Една от най-вероятните последици от новото политическо положение е масовият приток в нашите редици на лица от други партии и по-специално от десните... Всички териториални, провинциални и местни шефове сега трябва да внимават повече от всякога за съхраняването на идеологическата и политическата линия на движението, за да се предотврати на всяка цена смесването му с десните групи... Нашите членове не следва да се вълнуват в каквито и да е призови за участие в конспирации, проекти за държавни преврати, съюзи с органи на реда и други неща от подобно естество. Да се избягват всякакви инциденти."¹⁶³

Но тези указания закъсняват. Под натиска на левите сили правителство-

то пуска в ход срещу Фалангата репресивните държавни органи. На 5 март е забранен вестник "Ариба". Десет дни по-късно, на 14 март ФЕ-ХОНС е обявена за незаконна организация, а лишеният вече от депутатски имунитет Хо-се Антонио Примо де Ривера е арестуван заедно с почти всички членове на Политическата хунта и с редица от провинциалните шефове на движението. За Испанската фаланга на Хунтите за национал-синдикалистко настъпление настъпват тежки дни.

Режимът, на който е подложен в Главното управление на сигурността и в Централния мадридски затвор Хо-се Антонио, не е много строг и той продължава да ръководи оттам дейността на ФЕ-ХОНС. Още в деня на арестуването си изпраща навън манифест, с който де факто обявява война на народнофронтовското правителство. "В предизборната пропаганда се каза, че Фалангата няма да приеме, дори и да изглежда санкциониран от изборите, триумфът на онова, което представлява разрушаването на Испания. Сега, когато то победи, когато властта е в некадърните ръце на болни хора, способни в ненавистта си да хвърлят цялото Отечество в разруха и пламъци, Фалангата изпълнява обещанието си и призовава всички — студенти, интелектуалци, работници, военни, испанци към ново опасно, но радостно начинание за отвоюването ѝ."¹⁶⁴

Шест дни по-късно с нов циркуляр цялата организация на ФЕ-ХОНС се привежда на "бойна нога": "1. Да се премине към нелегално организиране на Фалангата според системата на групите... 5. Да се реорганизира "Първа линия". 6. Да се включат СЕУ в милицията и да се изпратят в "Първа линия". 7. Да се премине в настъпление. 8. Да се доставят оръжия и транспортни средства."¹⁶⁵

И тъй, ФЕ-ХОНС се включва без колебание и още от първия момент в заговора, който започва да се плете срещу правителството на Народния фронт, стриктно следвайки обаче принципа си за самостоятелност и независимост в действията. С едно само изключение — ако искането за подкрепа идва от страна на армията. "В този случай, се казва в разпореждането от 21 март 1936 г. на временния Генерален секретар на движението, нашето поведение следва да бъде на пълна и лоялна помощ там, където ни предложат."¹⁶⁶

Окуражена от правотата на прогнозите си и от притока на нови членове, Фалангата като че ли вижда най-сетне близък момента за осъществяване на "националната революция". Поради това, поставяйки се на разположение на военните (единствената сила, която реално може да разчита на успех в опит за преврат), тя отново застава на позицията, избрана година по-рано, през лятото на 1935 — участие и помощ в еднократно действие за сваляне на правителството, но стриктно спазване на съответния "периметър" и предназначение армията да пази целостта на Испания, а ФЕ-ХОНС да организират "национал-синдикалистката държава". Военните естествено не са на същото мнение и доста време това е най-сериозната пречка за постигането на конкретно споразумение.

Втората причина за забавянето на преговорите е свързана с надеждата на Фалангата за бързото освобождаване от затвора на лидера ѝ. До 3 май 1936 г. тази надежда се свързва с повторните избори за депутатско място в Куенка (първите са обявени за нередовни). В знак не толкова на солидарност, колко-

то на протест срещу методите на правителството (първоначално Хосе Антонио е осъден на два месеца затвор за създаване на "нелегална организация"; Върховният съд отхвърля присъдата, но веднага следва нова — за незаконно притежаване на оръжие), десницата издига неговата кандидатура. Но под претекст, че не е фигурирал във февруарската листа, парламентарната комисия по избора не го утвърждава за депутат, макар че според историците флангисти Хосе Антонио излиза първи по броя на получените гласове.

Оттук нататък в продължение на близо два месеца ръководството на ФЕ-ХОНС и лично Хосе Антонио започват сложна игра, смисълът на която е най-вече в опита да повдигнат цената на движението в очите на военните, измествайки на заден план другите десни партии. Задачата никак не е лесна, още повече, че Фалангата трябва да се пребори със силна конкуренция. Калво Сотело, лидерът на много по-мощния Национален блок, издига идентична програма за действие: военен преврат и "национална революция" срещу "комунистическата опасност". В речта си в Кортесите на 16 юни 1936 г. той отива още по-далеч, противопоставяйки на републиката "интегриращата държава, която да управлява икономическата справедливост... Мнозина наричат такава държава фашистка; но ако това е фашистката държава, аз, който споделям идеята за такава държава, вярвам в нея, се обявявам за фашист"¹⁶⁷.

Липсата на документация все още не позволява да се възстановят подробности на преговорите между Фалангата и военните. На тази основа се раждат различни версии за отношението ѝ към режима, възникнал в резултат на метежа от 18 юли 1936 г. При това най-често те взимат като отправна точка един и същи документ — циркулярът, който Хосе Антонио, преместен вече в затвора в Аликанте, изпраща на 24 юни до всички териториални и провинциални ръководства на движението.

След като информира, че е уведомен за "машиниците" на някои от провинциалните ръководители на ФЕ-ХОНС "в подкрепа на повече или по-малко неясни подривни движения", особено в случаите, когато предложенията идват от страна на военни, Хосе Антонио предупреждава: "Възхищението и дълбокото уважение към армията като основен институт на Отечеството не означава съгласие с всеки замисъл, дума или проект, които един или друг военен може да предлага, предпочита или възхвалява...

Участието на Фалангата в някои от тези незрели и наивни проекти би означавало сериозна грешка и би довело до пълното ѝ обезличаване, дори и в случай на успех. Причината е, че почти всички, които разчитат на Фалангата за подобен род дейност, я считат не за доктринална цялост, нито за силата, готвеща се да поеме изцяло ръководството на държавата, а само като помощен ударен елемент... Нека всички другари осъзнаят колко обидно е за Фалангата да ѝ се предлага да участва в движение, което не води към установяването на национал-синдикалистката държава." Поради това Хосе Антонио забранява каквито и да било преговори за съвместни действия за сваляне на правителството без изричното разпореждане на централното ръководство¹⁶⁸.

Оттук именно тръгват версиите, че Хосе Антонио и Фалангата като цяло не подкрепят напълно заговора срещу народнофронтовското правителство¹⁶⁹. Привеждайки обаче в книгата си текста на циркуляра Браво Мартинес пояснява: "В този ден, толкова скоро преди въстанието, Фалангата все още

не беше договорила участието си в борбата срещу червените."¹⁷⁰ И още нещо — в самия циркуляр има една фраза, поставяща под съмнение подобни версии. "Политическите проекти на военните (естествено, с изключение на онези, които се създават от едно много подготвено малцинство) обикновено не са надарени с точност."¹⁷¹

С това именно "много подготвено малцинство", и още по-конкретно с ген. Емилио Мола, "мозъчният център" на заговора в континентална Испания, преговаря ръководството на ФЕ-ХОНС и поради тази причина забранява каквато и да е самодейност от страна на местните организации. И най-вероятно това става в дните между 24 и 29 юни, след като на 29 юни в нов циркуляр, допълващ предходния, Хосе Антонио съобщава условията, при които териториалните и провинциалните шефове могат "да сключат споразумения за възможен предстоящ метеж срещу сегашното правителство:

1. Всеки териториален или провинциален шеф ще се договаря изключително само с върховния ръководител на военното движение на областта или провинцията и с никое друго лице...

2. Фалангата ще участва в движението, създавайки собствени единици, със свое ръководство и свои отличителни знаци (ризи, емблеми, знамена).

.....

5. Военните ръководители трябва да обещаят на Фалангата в областта или провинцията, че гражданската власт в областта или провинцията няма да бъде предавана на никое лице в продължение най-малко на три дни след успеха на движението..."¹⁷²

Този циркуляр дава сравнително точна представа за клаузите на споразумението между ФЕ-ХОНС и военните. Очевидно е, че амбицията на Хосе Антонио да получи пълната "гражданска" власт в държавата остава нереализирана и той отново е принуден да "забрави" последната, 27-а от "Програмните точки" — за "споразумение само в решителния шурм" и при запазване на "водещата роля" на движението. Обратно, Фалангата е поставена именно в положението, което на 24 юни националният ѝ шеф характеризира като "обидно" — на спомагателна сила. По всичко личи при това, че тази роля ѝ е наложена. Доказателството може да се намери например в манифеста на Хосе Антонио от 17 юли, два дни преди началото на метежа, където липсва каквото и да е упоменаване на "национал-синдикалистката държава" или на "националната революция", заменени с далеч по-неутралното "да създадем едно голямо, единно, свободно, уважавано и процъфтяващо Отечество"¹⁷³.

И тъй, макар и да изглежда може би парадоксално, онова, което Испанската фаланга на Хунтите за национал-синдикалистко настъпление пропагандира, за което мечтае и се бори — "националната революция", вместо да я изведе в деня на заговора начело в политическия живот на Испания, наистина поставя началото на "пълното ѝ обезличаване", предвидено от Хосе Антонио на 24 юни. Когато на 19 юли 1936 г. метежът се пренася и на континента, цялото ръководство се поема от военните. Очакванията за бърз успех пропадат, а заедно с тях и прогнозираното от Хосе Антонио създаване на "гражданско управление", в което ФЕ-ХОНС да се опита да играе първостепенна роля. Така за дълго време тя е принудена да се задоволи с второстепенна роля — на помощни "милиционерски" съединения към редовната армия.

Спомагат, разбира се, и обективни фактори. В интервю на Хосе Антонио от 16 юни той например твърди, че ФЕ-ХОНС наброява около 150 000 членове. Но през октомври 1936 г. във фалангистката "милиция" участват едва 35 549 души, или 54 % от всички доброволци и 19 % от всички, участващи във военните действия¹⁷⁴, което до голяма степен обяснява и отказа на метежниците да удовлетворят претенциите за "изключителност" на Фалангата. В първите пет месеца на гражданската война ФЕ-ХОНС губи и почти всичките си най-видни ръководители: Руис де Алда и братът на Хосе Антонио — Фернандо Примо де Ривера, един от "пълномощниците" на Фалангата в преговорите с военните, са убити през август 1936 г. при нападение на "неконтролирани леви сили" над мадридския затвор; Онесимо Редондо е разстрелян от войници от републиканската армия през септември; също в мадридския затвор през октомври е убит и Ледесма Рамос; Мануел Матео, бивш член на ИСКП, е разстрелян от комунистите и т. н. На 20 ноември 1936 г. е екзекутиран и самият Хосе Антонио Примо де Ривера, осъден на смърт от Народния съд в Аликанте. Оцелелите от ръководството на ФЕ-ХОНС до голяма степен дължат живота си и на факта, че все пак са политически личности "от втора ръка". И ако някои от тях: Серано Сунер, Фернандес Куеста, Луис де Аресе и други — играят в по-сетнешната история на Испания първостепенна роля, не следва да се забравя, че това е не в хосеантонииевската Фаланга, а във формалния ѝ наследник — Националното движение на Франсиско Франко.

Едва ли е случайно например, че в един от последните си политически документи — проекта за манифест и за създаване на "временно правителство", писан в края на юли и началото на август 1936 г., Хосе Антонио е песимист за развитието на Испания в случай на победа на метежниците. "Група генерали с почтени намерения, но с разочароваща политическа посредственост. Елементарни общи приказки (ред, умиротворяване на духовете...).

Зад тях:

- 1) Старият, недоद्याлан, неотстъпчив и антипатичен карлизъм.
- 2) Консервативните класи, алчни, късогледи, мудни.
- 3) Аграрният и финансовият капитализъм, или — след няколко години край на всякаква възможност за изграждане на съвременна Испания. Липса на елементарно перспективно национално чувство.

И след няколко години, като реакция — ново отрицателно решение.

Единствен изход: Прекратяване на враждебните действия и начало на епоха на политическо и икономическо национално възраждане, без преследвания, без жажда за репресии¹⁷⁵.

Вместо този "единствен изход", въоръжената схватка между левията и десницата, започнала на 19 юли 1936 г., прераства в тригодишна кръвопролитна гражданска война. Фактически обезглавена, изместена на втори план от развитието на събитията, Фалангата постепенно губи оригиналността си на движение, съумяло да съчетае в себе си основните елементи на феномена фашизъм с чисто национални, испански черти и насоки. На 17 април 1937 г. по едноличното решение на Франсиско Франко ФЕ-ХОНС се слива с карлистите-традиционалисти. Новото обединение се нарича Испанска традиционна фаланга на Хунтите за национал-синдикалистко настъпление (ФЕТ-ХОНС), но от доктрината на старата Фаланга в него остава доста малко.

"Историята, пише Гарсия Ескудеро, не даде на фашизмите време да еволюират, а на някои, като на испанския — дори и да израснат."¹⁷⁶ Появата на испанския фашизъм е достатъчно закъсняла за обикновено подражателство на "класическите" фашистки движения, които идват с обещания да измият позора от националната катастрофа, реална в Германия, или преувеличена в Италия. Той е лишен от онзи огромен социален резервоар, от който Мусолини или Хитлер черпят в условията на следвоенната криза привърженици и съмишленици сред обърканите средни слоеве и маргинализираните ветерани, спекулирайки с националистически и псевдосоциалистически лозунги. И трето, местата в опозицията отчасти срещу републиканския строй са заети от далеч по-солоидни представители и още с появата си фашизмът трябва да се бори и за правото си на жизнено пространство. Всичко това слага силен родилен печат върху годините на прощъпулника му: той тръгва по-скоро като кръг на идейни съмишленици, като "салонно", а не като масово движение.

Реално испанският фашизъм, във версията на Хосе Антонио Примо де Ривера, съществува до началото на гражданската война от 1936—1939 г. Вярно е, че в последните близо 40 години, до смъртта на Франко Хосе Антонио е превърнат в един от основните идеологически митове на франкизма. Вярно е също така, че Испания на Франко възприема някои от базисните постановки на фалангистката доктрина, организация и символика — "органичните Кортеси", "вертикалните синдикати", структурата на ФЕТ-ХОНС, униформата, емблемата и т. н. Но в почти всички случаи става въпрос по-скоро за имитация. Преди 1936 г. Франко малко се интересува от конкретната политика, от детайлите и "тънкостите" на създаването и структурирането на една партия, от ежедневната политическа дейност, която тя трябва да върши. От тази гледна точка за него е много по-лесно и по-удобно да вземе нещо, което вече съществува (и, естествено, му е близко идеологически), да го пригоди към собствените си нужди, съобразявайки се едновременно с вкусовете на онези, които му помагат по време на гражданската война — Хитлер и Мусолини.

След нейния край и особено след 1943 г., когато се очертава перспективата за победата на Антихитлеристката коалиция във Втората световна война, фалангистите постепенно са изместени от командните постове в държавата. Ако в отделни отрязъци от време през периода 1938—1945 г. например те държат министерствата на външните работи, въздухоплаването, вътрешните работи, земеделието, труда и генералния секретариат на Националното движение (название, което постепенно измества първоначалното ФЕТ-ХОНС), след 1945 г. за "сините ризи" остават само портфейлите на правосъдието и труда¹⁷⁷. А на 26 декември 1956 г. Луис де Аресе чете в Кортесите следния "длъжностен списък" на "старата фалангистка гвардия": "2 от 16 министри; 1 от 17 подсекретари (на министерства — б. м., Д. Д.); 8 от 102 генерални директори; 18 от 50 граждански губернатори; 65 от 151 национални съветници на ФЕТ-ХОНС; 137 от 575 депутати в Кортесите; 133 от 738 провинциални депутати; 766 от 9155 кметове; 3226 от 55 960 общински съветници.

С други думи, заключава Луис де Аресе, истинската Фаланга заема приблизително пет на сто от ръководните длъжности в Испания"¹⁷⁸.

Месец преди това, в деня на 20-годишнината от смъртта на Хосе Антонио Primo de Rivera, отново Луис де Аресе, по онова време генерален секретар на Националното движение, заявява по радиото: "Хосе Антонио, доволен ли си от нас? Струва ми се, че не. И ми се струва, че не, защото ти се разбутува срещу материалното и егоизма, а днес хората забравиха възвишеността на думите ти, за да тичат като гладни вълци по пътя на егоизма и материалното. Защото ти бленуваше за Родина на поети и мечтатели, търсещи труднопостижима слава, а хората търсят само една бакалска и чревоугодническа страна, пълна с мръсотии, но без красота и мъжество... Защото хората смесват завета ти да са добри с това — да са добре"¹⁷⁹.

Отсявайки всичко, от предвзетостта до идеализирането, в същината си речта на Луис де Аресе тръгва от безспорната истина, че франкизмът вулгаризира и ревизира, без в тези понятия да се приемат в обидния им смисъл, доктрината на испанския фашизъм. Не случайно, като се започне от края на гражданската война и се стигне до 70-те години, от Националното движение се отделят редица бивши видни фалангисти, между които и Дионисио Ридруехо, директорът на държавното радиоразпръскване през 1938—1941 г., известен като "испанският Гьобелс", и дори цели групи, най-трайната от които създава и собствена партия под многозначителното название "Автентична Фаланга".

И тъй, след 1936 г. испанският фашизъм е погълнат и претопен от военните ръководители на метежа срещу законното правителство на Втората република. В "новата държава" той заема съвсем скромно място, отстъпвайки пред по-силните и по-динамични политически групи на испанското общество. Така Испания остава една от малкото тоталитарни държави в Европа, на която трудно може да бъде прикачен етикетът "фашистка".

Б Е Л Е Ж К И

¹ Гарсия, Х. Испания XX века. М., 1967, с. 6.

² Рамон Тамамес обособява три етапа в развитието на индустриалното производство за периода 1906—1936 г. в Испания: 1906—1923 г. — на "бавно нарастване", 1923—1930 г. — на "много бурен ръст" и 1931—1936 г., в който максимумът е достигнат още в първата година, след което последствията от световната икономическа криза се стоварват и върху испанската икономика. През 1934 г. се появяват първите признаци на съвземането ѝ, но този процес е прекъснат от гражданската война. (Тамамес, R. Introduccion a la economia española. Madrid 1974, 187—188). Що се отнася до селскостопанското производство, статистическите данни показват тенденция към постоянното му нарастване от 1901 до 1935 (Вж. напр. Estadísticas básicas de España 1900—1970. Madrid, 1975, p. 148 sq.)

³ За 30 години — от 1900 до 1930, количеството на активното население, заето в промишлеността и услугите, нараства над 2 пъти — от 2,1 на 4,4 млн. души, а на заетото в селското стопанство и риболова намалява от 4,6 на 4 млн. души от общо около 9,5 млн. души активно население. Основен източник на работна ръка за промишлеността са аграрните провинции, докато оформящите се индустриални центрове като Барселона, Билбао, Валенсия се разрастват значително в периода 1900—1930 година. Вж. Милъ, А. де. 40 милиона испанци 40 лет спустя. М., 1985, с. 54; Солетур, J. Introduccion al regimen político español. Barcelona 1972, p. 100. По-особен е случаят с Мадрид — за същия период той нараства с близо половин ми-

лион жители, но за сметка на притока не само на работна ръка, но и на административен персонал. (Вж. *Estadísticas básicas...*, p. 134.)

⁴ Preston, P. *Las derechas españolas en el siglo XX: autoritarismo, fascismo y golpismo*. Madrid, 1986, 24–25.

⁵ Вж. по-подробно напр. Испания 1918–1972. М., 1975, 28–56.

⁶ Пак там 49–50.

⁷ Според Мигел Артола цифрите, които са най-близо до истината, са 40 168 републикански и 40 324 монархически съветници в 9259 общини. (Вж. Artola, M. *Partidos y programas políticos 1806–1936*. т. 1. Madrid, 1977, p. 597).

⁸ Пак там, с. 598.

⁹ Вж. по-подробно Испания 1918–1972, с. 74.

¹⁰ Вж. пак там, 89–94.

¹¹ Carr, R. *Spain 1808–1939*. Oxford, 1970, p. 605

¹² Вж. по-подробно Испания 1918–1972, 114–146.

¹³ Вж. Linz, J. *Dalle grandi speranze alla guerra civile: il crollo della democrazia in Spagna*. — In: *La caduta dei regimi democratici*. Roma, 1981, p. 332. Линц привежда и интересни данни от Carr, T. R. and M. McClelland. *Political performance: A Twelve-Nation Study*. Beverly Hills, 1971, p. 72 за "коефициента на политическа ефективност" на Втората република в сравнение със сходни режими в Европа: — 7,80 за периода 1931–1936 г. срещу — 6,01 за Германия в годините 1923–1932; — 3,95 за Югославия през 1921–1929 г. и — 2,57 за Франция през 1879–1940 г. (Вж. *La caduta...*, p. 414, nota 1.)

¹⁴ Artola, M. Цит. съч. Т. 1, с. 605.

¹⁵ Вж. например История фашизма в Западной Европе. М., 1978, с. 287 сл.; Dela Cierva, R. *Historia del franquismo*. Т. 1–2. Barcelona, 1975.

¹⁶ Гарсия, Х. Цит. съч., с. 462; 185 сл.; История фашизма..., с. 302 сл.

¹⁷ Beneyto, J. *La identidad del franquismo*. Madrid, 1979, 137–137.

¹⁸ Вж. напр. García Venero, M. *Historia de la unificación. Falange y Requete en 1937*. Madrid, 1970; García Escudero, J. M. *Historia política de las dos Españas*. Т. 4. Madrid, 1976, p. 1223 e seg.

¹⁹ Jimenez Campro, J. *El fascismo en la crisis de la II Republica*. Madrid, 1979.

²⁰ Jose Antonio y la revolucion nacional. *Textos seleccionados por Agustin del Rio Cisneros*. Madrid, 1974; Ledesma Ramos, R. *Fascismo en España? Discurso a las juventudes de España*. Barcelona, 1968; *Breviarios del pensamiento español*. Ramiro Ledesma Ramos. Barcelona, 1940; Redondo, O. *Textos políticos*. Madrid, 1975.

²¹ Между тях заслужават да бъдат споменати напр. García Venero, M. Цит. съч.; Jimenez Campro, J. Цит. съч.; Sainz Rodriguez, P. *Testimonio y recuerdos*. Barcelona, 1978; Gibello, A. Jose Antonio, ese desconocido. Madrid, 1985.

²² Payne, S. *Falange. Historia del fascismo español*. Paris, 1965.

²³ Ellwood, S. *Pietas las filas. Historia de la Falange espanola*. Barcelona, 1984.

²⁴ Вж. напр. Payne, S. Цит. съч., с. 10.

²⁵ Вж. по-подр. Ellwood, S. Цит. съч., с. 27. Изглежда, че Ортега и Гасет високо е ценял философските познания на Ледесма Рамос, след като през 1936 г., когато научава за смъртта му, коментира: "Убиха един мозък". (Cit. in García Escudero, J. M. Цит. съч., с. 1024.)

²⁶ Cit. in *Breviarios...*, p. 33.

²⁷ Пак там, 33–34.

²⁸ Пак там, 34–37.

²⁹ Cit in Velarde Fuertes, J. *El nacionalsindicalismo cuarenta a Nos despues*. Madrid, 1972, p. 41.

³⁰ Cit. in Payne, S. Цит. съч., с. 11. Обикновено, коментира Пейн — реториката (на Ледесма Рамос) се свеждаше до "да живее новото и долу старото".

³¹ Ledesma Ramos, R. Цит. съч., 77–78.

³² *Breviarios...*, p. 34.

³³ Redondo, O. Цит. съч., с. 18.

- ³⁴ Jimenez Campro, J. Цит. съч., с. 124, 129.
- ³⁵ Ellwood, S. Цит. съч., с. 31.
- ³⁶ Пак там, 31–32; Garcia Escudero, J. M. Цит. съч., с. 1213; Jimenez Campro, J. Цит. съч., с. 131; Garcia Venero, M. Цит. съч., с. 12; Southworth, H. R. Antifalange. Estudio critico de Falange en la guerra de España de M. Garcia Venero. Paris, 1967, p. 34; Martinez Val, J. M. Por que no fue posible la Falange? Barcelona, 1976, p. 25. Нито един от авторите обаче не прави пълен анализ на основните различия между "Завоюването на държавата" и КХИД, ограничавайки се да изтъкне едно или друго от тях.
- ³⁷ Breviarios... 51–54.
- ³⁸ Пак там, 54–60.
- ³⁹ Пак там, 60–61.
- ⁴⁰ Вж. пълния текст на програмата напр. в Ledesma Ramos, R. Цит. съч., с. 98.
- ⁴¹ Пак там.
- ⁴² Garcia Escudero, G. M. Цит. съч., с. 1217.
- ⁴³ Ledesma Ramos, R. Цит. съч., с. 78.
- ⁴⁴ Garcia Venero, M. Цит. съч., с. 14.
- ⁴⁵ Velardes Fuertes, J. Цит. съч., с. 57.
- ⁴⁶ Вж. Пак там, с. 59; Payne, S. Цит. съч., с. 15; Jimenez Campro, J. Цит. съч., с. 182, nota 36.
- ⁴⁷ Cit. in Redondo, O. Цит. съч., с. 207.
- ⁴⁸ Payne, S. Цит. съч., с. 16.
- ⁴⁹ Cit in Payne, S. La revolucion española, Barcelona, 1977, p. 120.
- ⁵⁰ Ledesma Ramos, R. Цит. съч., с. 128–130; Payne, S. Falange..., p. 38.
- ⁵¹ Cit. in Gibello, A. Цит. съч., 113–114.
- ⁵² Cit. in JONS. Organo teorico de las JONS. Antologia. Alcala de Henares 1943, p. 3, 8, 32–36. За разговорите между Хосе Антонио и Ледесма Рамос вж. напр. Venero, M. Цит. съч., с. 19.
- ⁵³ Ledesma Ramos, R. Цит. съч., с. 91.
- ⁵⁴ Cit. in JONS, 112–113.
- ⁵⁵ За първите 30 г. от живота на Хосе Антонио Примо де Ривера вж. по-подробно напр. Gibello, A. Цит. съч., 29–65.
- ⁵⁶ Вж. напр. Payne, S. Falange..., p. 22; Garcia Venero, M. Цит. съч., с. 15.
- ⁵⁷ Cit. in Gibello, A. Цит. съч., с. 69.
- ⁵⁸ Пак там, с. 67.
- ⁵⁹ Пълния текст вж. напр. в L o i P u d d u, G. Contributo per un'antologia del pensiero politico di Jose Antonio Primo de Rivera. Milano, 1983, 13–15.
- ⁶⁰ Garcia Venero, M. Цит. съч., с. 15.
- ⁶¹ Cit. in Gibello, A. Цит. съч., с. 101.
- ⁶² Cit. in Mayor Martinez, L. Ideologias dominantes en el sindicalismo vertical. Madrid, 1972, 27–28, nota 41.
- ⁶³ Cit in Gibello, A. Цит. съч., с. 114.
- ⁶⁴ Cit in Velarde Fuertes, J. Цит. съч., с. 63.
- ⁶⁵ Версиите за срещата се различават значително, дори и между двамата от участниците в нея. Според Ледесма Рамос преди срещата "хонсистите не явяваха в сериозността на начина- нието (на Хосе Антонио и Гарсия Валдекасас – б. м., Д. Д.), нито им отдаваха голямо значе- ние".
- "При тази среща в Сан Себастиан Ледесма можа да се убеди, че продължаваха да мислят да организират нещо и че желаеха да разчитат на хонсистите. Но се убеди също така, че из- питваха големи колебания, че плановете им бяха прекалено пресметливи и най-вече, че не ис- каха да обявяват публично намеренията си до падането на Асая." (Cit in L e d e s m a R a m o s, R. Цит. съч., с. 110–111.)

И версията на Хосе Мария де Арейлса: "Още от началото на срещата имаше взаимно не-

доверие и значителна резервираност спрямо някои крайности на Рамиро, който очевидно опипваше почвата у събеседниците си... Неотстъпчивостта в повечето случаи я проявяваше Рамиро." (Cit. in Gibello, A. Цит. съч., с. 118.)

⁶⁶ Вж. напр. G a r r, R. Цит. съч., с. 697. За възникването на групировките сред монархистите вж. Пак там, 150—151; 353—354.

⁶⁷ A r t o l a, M. Цит. съч. Т. 1, p. 616.

⁶⁸ Пак там, 617—618.

⁶⁹ La caduta..., 327—328. Привеждайки тези изчисления Хуан Линц прави уговорката, че съществуващата официална документация (Anuario estadístico de España del 1931 и Boletín de información bibliográfica y parlamentaria de España y el extranjero, 1, no. 6) не е прецизна и създава трудности при определянето както на точния брой на депутатите, така и на партийната им принадлежност. (Пак там., с. 329.)

⁷⁰ Както обикновено, за авторството на идеята спорят мнозина. Вж. напр. G a r c i a V e n e r o, A. Цит. съч., 119—121.

⁷¹ Вж. пълния текст на речта — пак там, 331—335.

⁷² J i m e n e z S a m p o, J. Цит. съч., 136—137.

⁷³ G i b e l l o, A. Цит. съч., с. 335.

⁷⁴ Пак там, с. 129, 133—134.

⁷⁵ E l l w o o d, S. Цит. съч., с. 41.

⁷⁶ P a u n e, S. Falange..., p. 38, nota 1.

⁷⁷ Cit. in G a r c i a E s c u d e r o, J. M. Цит. съч., с. 1208.

⁷⁸ L e d e s m a R a m o s, R. Цит. съч., с. 142—143. Колкото до твърденето на Хосе Антонио Примо де Ривера, то се разминава значително с призива, публикуван именно в първия брой на "Испанска фаланга":

"Собственици:

Вашите имоти няма да се спасят, ако не се съюзите с онези, които ви помагат да ги запазите и увеличите... Това е, което защитава ФЕ. Помогнете ни да наложим тоталитарен и справедлив режим." (Cit in J i m e n e z S a m p o, J. Цит. съч., с. 200.)

⁷⁹ Вж. пълния текст на "Изходящите точки на Испанската фаланга" напр. в L o i P u d d u. Цит. съч., 43—52.

⁸⁰ P a u n e, S. Falange..., p. 43.

⁸¹ Пак там, 43—44. Вж. по-подробно и Falange y literatura. Antología. Barcelona, 1971, 30—31.

⁸² Вж. по-подробно напр. М а й с к и, И. Спомени на съветския посланик. Т. 2. С. 1965, 222—224.

⁸³ L e d e s m a R a m o s, R. Цит. съч., 135—136. "Доста бързо Фалангата можеше да разчита на няколко хиляди членове", добавя и Ст. Пейн. P a u n e, S. Falange..., p. 36.

⁸⁴ A r t o l a, M. Цит. съч. Т. 1, с. 607.

⁸⁵ Данните са обобщени по L e d e s m a R a m o s, R. Цит. съч., 139—140; P a u n e, S. Falange..., 45—46; G a r c i a V e n e r o, M. Цит. съч., с. 24, nota 26.

⁸⁶ Cit. in G i b e l l o, A. Цит. съч., с. 145.

⁸⁷ Вж. напр. L e d e s m a R a m o s, R. Цит. съч., с. 141; P a u n e, S. Falange..., p. 47.

⁸⁸ Пълния текст на втората редакция на програмата на ХОНС вж. напр. в J O N S. Organó teórico..., 3—4.

⁸⁹ Пак там, с. 5.

⁹⁰ L e d e s m a R a m o s, R. Цит. съч., с. 149.

⁹¹ Пак там, с. 88.

⁹² Cit in P r e s t o n, P. Цит. съч., с. 84.

⁹³ Пак там, с. 88.

⁹⁴ E l l w o o d, S. Цит. съч., с. 48.

⁹⁵ G a r c i a V e n e r o, M. Цит. съч., с. 25.

⁹⁶ L e d e s m a R a m o s, R. Цит. съч., 137—145.

- ⁹⁷ JONS. *Organo teorico...*, 125–128.
- ⁹⁸ Вж. факсимилния текст на споразумението в *Ledesma Ramos*, R. Цит. съч., с. 151.
- ⁹⁹ JONS. *Organo teorico...*, р. 133. В съобщението за учредяването на ръководните органи на ФЕ-ХОНС се казва, че Командната хунта ще бъде съставена от седем души. Вероятно седмото място е запазено за Гарсия Валдекасас, който скоро след създаването на Фалангата тръгва на продължително сватбено пътешествие и се появява в политическия живот на Испания едва през 1936 г.
- ¹⁰⁰ Cit. in *Bravo Martinez*, F. *Historia de FE de las JONS*. Madrid, 1940, р. 20.
- ¹⁰¹ Cit. in *Ledesma Ramos*, R. Цит. съч., 152–153.
- ¹⁰² JONS *Organo teorico...*, 131–134.
- ¹⁰³ Пълния текст на речта вж. в *Gibello*, A. Цит. съч., 337–341.
- ¹⁰⁴ *Bravo Martinez*, F. Цит. съч., с. 28.
- ¹⁰⁵ *Ledesma Ramos*, R. Цит. съч., с. 159.
- ¹⁰⁶ *Bravo Martinez*, F. Цит. съч., с. 45. "Когато се раздаваха членските карти на основателите на движението, добавя Браво Мартинес, Хосе Антонио показва още веднъж шедростта и чувството си за справедливост: запази номер 1 за Рамиро Ледесма Рамос, а неговата беше номер 2". (Пак там).
- ¹⁰⁷ *Ellwood*, S. Цит. съч., 46–47. *Garcia Venero*, M. Цит. съч., с. 29.
- ¹⁰⁸ Вж. по-подробно напр. *Preston*, P. Цит. съч., с. 94
- ¹⁰⁹ *Raune*, S. *Falange...*, р. 49. Отговора на Хосе Антонио вж. напр. в *Gibello*, A. Цит. съч., с. 164.
- ¹¹⁰ Твърдението е на *Gibello*, A. Цит. съч., 168–169, който изразява несъгласието си с Пейн, според когото Прието "оценявал високо младия лидер на ФЕ-ХОНС". (*Raune*, S. *Falange...* р. 51.)
- ¹¹¹ *Garcia Venero*, M. Цит. съч., с. 32.
- ¹¹² *Ledesma Ramos*, R. Цит. съч., с. 181.
- ¹¹³ *Jimenez Campro*, J. Цит. съч., с. 218.
- ¹¹⁴ Вж. текста на споразумението, както и подробности около него, в *Saiz Rodriguez*, P. Цит. съч., 375–376; 221–222.
- ¹¹⁵ Вж. по-подробно напр. *Mayor Martinez*, L. Цит. съч., 32–34.
- ¹¹⁶ Cit. in *Gibello*, A. Цит. съч., с. 174.
- ¹¹⁷ Cit. in *Bravo Martinez*, F. Цит. съч., 58–59.
- ¹¹⁸ *Gibello*, A. Цит. съч., с. 181.
- ¹¹⁹ За еволюцията на СЕДА вж. по-подробно напр. *Preston*, P. Цит. съч., с. 119, е *seg.*
- ¹²⁰ Вж. пълния текст на писмото напр. в *Ellwood*, S. Цит. съч., 54–56.
- ¹²¹ И двата документа вж. напр. в *Gibello*, A. Цит. съч., 183–184.
- ¹²² Пак там, с. 186.
- ¹²³ Вж. *Ledesma Ramos*, R. Цит. съч., с. 213; *Garcia Venero*, M. Цит. съч., с. 36; *Ellwood*, S. Цит. съч., 59–60.
- ¹²⁴ Вж. пълния текст напр. в *Garcia Venero*, M. Цит. съч., 249–253.
- ¹²⁵ Пълния текст на устава вж. напр. в *Jimenez Campro*, J. Цит. съч., 327–336.
- ¹²⁶ *Garcia Venero*, M. Цит. съч., с. 39.
- ¹²⁷ Най-категоричен в това отношение е *Southworth*, H. R. Цит. съч., с. 15.
- ¹²⁸ *Saiz*, R. Цит. съч., с. 571, проследява корпоративните концепции още от времето на Франсиско Пи и Маргал (1824–1901), известен каталонски политик, през синдикалистите – католици до Института за социални реформи от началото на века.
- ¹²⁹ Твърдението е на *Raune*, S. *Falange...*, р. 61. Той не посочва източника си, но почти всички изследователи приемат тази цифра, позовавайки се именно на него.
- ¹³⁰ *Garcia Venero*, M. Цит. съч., с. 42; *Gibello*, A. Цит. съч., с. 197; *Bravo Martinez*, F. Цит. съч., с. 84.
- ¹³¹ *Ellwood*, S. Цит. съч., с. 61.

- ¹³² Cit. in Jimenez Campro, J. Цит. съч., с. 232. Първоначално намеренията на Ледесма Рамос се подкрепят и от Онесимо Редондо, Мачуел Матео, бивш комунист и един от основателите на КОНС и други известни хонсисти, но Хосе Антонио успява да ги разубеди.
- ¹³³ Пълния текст на програмната декларация на БН вж. напр. в Sainz Rodriguez, P. Цит. съч., 369—371.
- ¹³⁴ Jimenez Campro, J. Цит. съч., с. 268.
- ¹³⁵ Payne, S. Falange..., p. 61.
- ¹³⁶ Cit in Gibello, A. Цит. съч., с. 204.
- ¹³⁷ Cit. in Jose Antonio y la revolucion nacional..., p. 164.
- ¹³⁸ Пак там, с. 171.
- ¹³⁹ Вж. Jimenez Campro, J. Цит. съч., с. 289—290. Той привежда и второто мнение — на B. Diaz Nosty. La comuna asturiana. Revolucion de octubre de 1934. Bilbao, 1975, p. 380.
- ¹⁴⁰ Jose Antonio y la revolucion nacional... p. 382.
- ¹⁴¹ Пак там, с. 162.
- ¹⁴² Пак там, с. 275.
- ¹⁴³ Пак там, с. 279.
- ¹⁴⁴ Пак там, 244—247.
- ¹⁴⁵ Payne, S. Falange..., p. 65.
- ¹⁴⁶ Cit. in Jose Antonio y la revolucion nacional..., p. 134.
- ¹⁴⁷ Ellwood, S. Цит. съч., 63—67.
- ¹⁴⁸ Garcia Venero, M. Цит. съч., с. 34.
- ¹⁴⁹ Вж. листата в Gibello, A. Цит. съч., с. 355.
- ¹⁵⁰ Payne, S. Falange..., 72—73.
- ¹⁵¹ Пълния текст на речта вж. напр. в Gibello, A. Цит. съч., 357—366.
- ¹⁵² Вж. напр. Гарсия, X. Цит. съч., с. 200.
- ¹⁵³ Cit in Bravo Martinez, F. Цит. съч., 123—124.
- ¹⁵⁴ Пак там, с. 126.
- ¹⁵⁵ Пак там, 128—129.
- ¹⁵⁶ Payne, S. Falange..., 68—69, 225—226.
- ¹⁵⁷ По-подробно вж. напр. Jimenez Campro, J. Цит. съч., 308—309.
- ¹⁵⁸ Cit. in Bravo Martinez, F. Цит. съч., 122—123.
- ¹⁵⁹ Вж. по-подробно напр. Пожарская, С. Социалистическая рабочая партия Испании 1931—1939 гг. М., 1966, с. 127 сл.
- ¹⁶⁰ За първите месеци след победата на Народния фронт вж. напр. Испания 1918—1972..., с. 204 сл. Данните за политическите безредици са от Archivo historico nacional. Seccion "Guerra civil" (По-нататък AHN. SGC.) Salamanca. Seccion Politico-social de Madrid. Carpeta 1536.
- ¹⁶¹ Payne, S. Falange..., p. 87; AHN. SGC, cit; Bravo Martinez, F. Цит. съч., 157—158.
- ¹⁶² Garcia Venero, M. Цит. съч., с. 62.
- ¹⁶³ Cit. in Bravo Martinez, F. Цит. съч., с. 156.
- ¹⁶⁴ Пак там, 163—164.
- ¹⁶⁵ Cit. in Gibello, A. Цит. съч., 255—256.
- ¹⁶⁶ Cit in Bravo Martinez, F. Цит. съч., с. 166.
- ¹⁶⁷ Cit. in Preston, P. Цит. съч., с. 102.
- ¹⁶⁸ Cit in Bravo Martinez, F. Цит. съч., 202—205.
- ¹⁶⁹ Вж. напр. Payne, S. Falange..., 93—95. От своя страна Gibello, A. Цит. съч., с. 280, привежда твърдения на брата на Хосе Антонио, Мигел Примо де Ривера, че в условията на народофронтското управление "за два или три месеца" Фалангата би нараснала значително, тъй като "цялата здрава част на Испания, в която влизаше и най-доброто от армията щеше да дойде в нашите редици".
- ¹⁷⁰ Bravo Martinez, F. Цит. съч., с. 205.

- ¹⁷¹ Пак там, с. 204.
- ¹⁷² Пак там, 206–207.
- ¹⁷³ Пълния текст вж. в Jose Antonio y la revolucion nacional..., 69–70.
- ¹⁷⁴ Gibello, A. Цит. съч., с. 274; Ellwood, S. Цит. съч., с. 79.
- ¹⁷⁵ Cit. in Gibello, A. Цит. съч., 375–377.
- ¹⁷⁶ Garcia Escudero, J. M. Цит. съч., с. 1206.
- ¹⁷⁷ Miguel, A. de. Sociologia del franquismo. Barcelona, 1978, p. 29.
- ¹⁷⁸ Cit. in Payne, S. Falange..., p. 211.
- ¹⁷⁹ Пак там, с. 210.